

EGO

JUNI/JULI 1983

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING IN DE KRIJGSMACHT

FASCISME

Lees pagina 8 en 9

EGO

MAANDBLAD VAN DE
DIENST HUMANISTISCH
GEESTELIJKE VERZORGING
IN DE KRIJGSMACHT

nr. 6/7 – juni/juli 1983
22e jaargang

Abonnementsprijs f 12,- per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman Humanistisch
Geestelijke Verzorging te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Wim Heij (voorzitter),
Frank Spoelstra (eindredakteur),
Klazien van Brandwijk, Wim Reinders,
Hans Schonk, Cher Turel, Paul Vonk.

Adres red. en admin.:

Bureau hoofdraadsman
Coornherthuis, Oranje Nassaulaan
71, 3708 GC Zeist.
Tel. 03404-14436.

Vaste medewerkers:

Bert Brounts, Adriaan Bijl, Theo
Carree, Anton Constandse, Sietse
van der Hoek, Ruud Janssen, Jan
Kooijman, Willy Lohmann, Frits
Maas, Leo van Opzeeland, Rien
Robijns, Adriaan Soeterbroek, Jan
Stoof, Frans Wermer, Koos van de
Wetering, Hans van Wissen.

Vormgeving:

Joop van Rossum/Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht
Gedrukt op kringlooppapier

Inhoud

Enquête	2
GV in de krijgsmacht (5 en slot)	3
Studeren in dienst	4
Een zaak van tongetjes...	6
Ook het fascisme is er niet zo-maar	8
Schitterend duo boeit...	10
Als niemand luistert...	12
Vrede en oorlog	14
Luisteren naar oorlogs- getroffenen	16
De PC van Franeker	18
Bericht uit de bajes (2 en slot)	20
Overpeinzingen van een soldaat	21
Boeken/bladen/brochures	22
EGO-puzzel	23

EGO: verplicht nummer

Op-pepper voor Geestelijke Verzorging

Enquête

Gealarmeerd door berichten over een dreigende inkrimping van 40% (!) op het aantal geestelijke verzorgers bij de krijgsmacht, besloten, begin dit jaar, de vakbonden voor dienstplichtigen, AVNM en VVDM, een enquête te houden onder een groot aantal dienstplichtigen. Eind april werden de resultaten van dit onderzoek aan staatssecretaris Hoekzema van defensie aangeboden.

Resultaten

Uit het onder 766 dienstplichtigen, verdeeld over vijftien kazernes, gehouden onderzoek blijkt onder meer dat:

- 65% de geestelijke verzorging van groot belang vindt, 29% geïnteresseerd is en slechts 4% van de ondervraagden er geen belang in stelt;
- 40% de ingeroosterde GV-uren altijd volgt, 11% regelmatig;
- 55% van de geënquêteerden de GV-uren heel belangrijk vindt, ruim 8% onbelangrijk;
- op de vraag over welke onderwerpen men tijdens de GV-uren wil praten de ondervraagden als volgt antwoorden: 34,5% maatschappelijke vraagstukken, 30% militaire dienstproblemen, 27% individuele en gewetenskwesties, 6,5% godsdienstige thema's;
- 58% van de dienstplichtigen gedurende hun dienstdtijd meer behoefte hebben over de hiervoor genoemde thema's te praten dan voor hun dienstdtijd;
- bij problemen de onderzochten gaan praten met: de geestelijk verzorger, 43%; familie of vrienden, bijna 30%; de militair sociale dienst, ruim 10%; de militaire arts, bijna 7%; kader en collega's, bijna 4%.

Conclusies

Enkele conclusies kunnen uit dit, met name voor de geestelijke verzorging, belangrijke onderzoek worden getrokken:

- Dienstplichtigen hechten wel degelijk veel belang aan de aanwezigheid van onafhankelijk opererende geestelijke verzorgers in de krijgsmacht.
- Van de in de krijgsmacht funktionerende hulpverleners neemt de geestelijk verzorger voor de dienstplichtigen een onmisbare positie in.
- De verminderde belangstelling voor godsdienstige thema's wil geenszins zeggen dat het aantal GV-ers daarom kan worden bijgesteld. Integendeel. De belangstelling heeft zich slechts verlegd. Het door de beide vakbonden verzamelde materiaal zal, zonder enige twijfel, een rol gaan spelen bij de verdergaande discussie over de plaats en taak van de geestelijke verzorging in de krijgsmacht. Een belangrijke rol zelfs. Het onderzoek is immers de uitdrukking van de behoefte van de grootste groep militairen. Net doen of deze enquête niet is gehouden kan een zich-zelf-respekterende defensietop zich niet veroorloven. In de strijd rond de geestelijke verzorging hadden de belanghebbenden (én de GV) zich geen betere op-pepper kunnen wensen!

Redaktie

**Geestelijke verzorging voor
soldaten belangrijk**
*Soldaten willen
geestelijke verzorging*

De dienstplichtige
indien de geestelijke
ing in de krijgsmacht
egelijk belangrijk.
nag Defensie er niet het r
nzetten

UTRECHT – De solda-
tenbonden de VVDM en
concluderen uit

daten vindt geestelijke ver-
zorging van het grootste
belang. Bijna de helft van

„Dienstplichtige stelt
prijs op geestelijke
verzorging in leger”
UTRECHT (ANP) – De dienstplich-
tige soldaten vinden de geestelijke ver-
zorging in de krijgsmacht belangrijk.
Daarom mag Defensie er niet het r
zetten. Dat concluderen de sr
Vereniging Van
itaireren (VVDM) e
ving Nederlandse
it een enquête
rging.

Wat is er aan de hand?

Geestelijke Verzorging in de krijgsmacht (5 en slot)

In vier voorafgaande artikelen over het bovenstaande onderwerp, heb ik kunnen aantonen dat er met de GV bij de krijgsmacht merkwaardige dingen zijn gebeurd. In het mei-artikel moest ik dan ook vaststellen dat er inzake het GV-beleid bij Defensie in de afgelopen tien jaar twee elkaar tegengestelde denklijnen bestaan: de ambtelijke en de politiek-parlementaire.

Twee denklijnen

De eerste, ambtelijke, denklijn blijkt gericht op terugdringing zo niet afbouw van de GV, o.m. tot uiting komend in het Stumik-rapport van 1977, in een vertrouwelijk ambtelijk advies van juni 1982 en in de (te) sterk ambtelijk geïnspireerde GV-passage in de Memorie van Toelichting bij de Defensie-begroting 1982-1983.

De tweede, politiek-parlementaire denklijn, waarin voortdurend de opvattingen van de belanghebbende zelf, de samenleving, de zendende instanties e.a. werden betrokken, beoogt een volwaardige GV, afgestemd op de huidige behoeften van militairen in de hedendaagse samenleving.

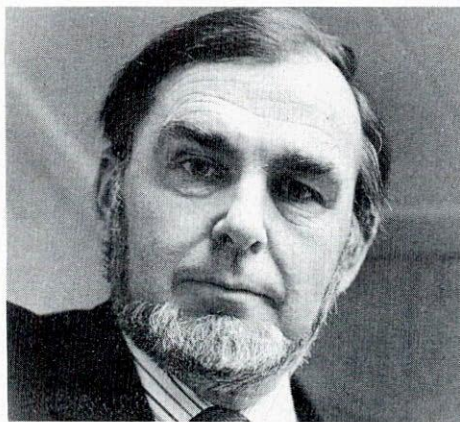
Dat het ambtelijk denken (de vierde macht) er recent opnieuw in slaagde nadat dat in 1977 (Stumik!) ook al was gebeurd, om de andere denklijn te overtroeven en te verstoren, heb ik met verontrusting in mijn eerdere artikelen vastgesteld. Dit niet alleen omdat het verschijnsel van de vierde macht (ook) bij Defensie kon worden aangetoond, maar vooral ook omdat het ambtelijk denken zich overwegend heeft laten leiden door min of meer gevoelsmatige en vanuit het hier en nu gevoede impulsen en mogelijkheden: o.m. bezuinigingsdrift, tijdelijke afwezigheid van een goed-ingewerkte politieke leiding, overhaasting. Als dat kan gebeuren met de GV, dan kan dat ook plaatsvinden in andere sectoren van het Defensiebeleid waar b.v. het denken over de (nucleaire) bewapening aan de orde is.

Wat de GV betreft, wil ik in dit vijfde en laatste artikel wijzen op diverse signalen die het op afbouw van de GV gerichte denken inmiddels hebben afgestopt. Waarmee het er tevens op lijkt dat de toekomst van de GV er thans rooskleuriger voorstaat dan toen half 1982 de Stumikopvatting uit 1977 weer vrij baan kon krijgen via enkele ambtelijke adviezen. Deze (vijf) signalen onderstrepen stuk voor stuk de noodzaak de GV in

haar huidige vorm en omvang (verdeling van de aantallen confessionele en humanistische GV-ers blijft hier buiten beschouwing) te handhaven.

Positieve signalen

1. Zo reageerde al in oktober 1982 het Humanistisch Verbond op het vertrouwelijk ambtelijk advies, dat de zendende instanties in september van dat jaar bereikte en waarin een pleidooi werd gehouden de GV in feite te ontmantelen. In de HV-reactie (een nota van 21 blz.) werd het

ambtelijk advies op alle punten en historisch gefundeerd weerlegd.

2. Militairen en militaire belangenverenigingen (van beroepsmilitairen) gaven hun mening over het ambtelijk advies alsmede over de GV-passage in de Memorie van Toelichting. Men wees deze GV-opvatting volstrekt af.

3. Tijdens de jaarlijkse legerpredikantenconferentie in Lunteren op 11 februari 1983 formuleerde de hoofdlegerpredikant, drs. M. Jansen, zijn kritiek op bedoelde ambtelijke GV-visie in zijn jaarrede. Zijn kritiek was gefundeerd en ongemeen duidelijk.

4. Bij de behandeling van de Defensie-begroting in de Tweede Kamer, op 9 en 10 maart jl., hebben de drie grote politieke partijen (PvdA, CDA en VVD) stuk voor stuk betoogd dat

de huidige GV in een wezenlijke behoefte voorziet en dat de behoefte aan GV (m.n. het CDA benadrukte dat) eerder is toe- dan afgenomen. De (ambtelijke) opvatting, verwerkt in de Memorie van Toelichting, als zouden o.m. afschaffing van parate week-enden en de invoering van de doorlopende nachtpermissie, de behoefte aan GV hebben doen afnemen, werd derhalve ook parlementair verworpen. Niet voor niets vatte Trouw van 10 maart dit deel van het Kamerdebat samen onder de kop: „Kamer tegen afbraak militair pastoraat.”

5. Alsof bovenstaande signalen nog niet voldoende waren, zorgden half april de beide belangenverenigingen van dienstplichtigen, de AVNM en de VVDM gezamenlijk (!) voor de klap op de vuurpijl. Een representatief onderzoek onder de dienstplichtigen van de KL toonde aan, dat de behoefte aan en de waardering voor de GV groot zijn. Mocht na dit onderzoek ooit nog iemand (militair, ambtenaar, staatssecretaris, minister, parlementariër, burger) twijfelen aan het belang van GV voor militairen, dan is het lezen van dit onderzoeksverslag een must. De beide verenigingen pleiten dan ook niet zomaar voor **uitbreiding van het aantal GV-ers!** Zoals ook de Defensie-krant van 21 april dit rapport samenvat, voorziet de GV in de huidige vorm in een duidelijke behoefte, aldus de dienstplichtigen.

Behoud van de GV

Hoewel een samenvatting van deze vijf artikelen over de GV, verschillende conclusies zou wettigen, trek ik er nu nog maar één: als straks de Defensie-nota 1983 en daarna de Defensie-begroting 1983/1984 zullen verschijnen, dan kan het niet anders of (ook) de recente GV-geschiedenis zal daarin moeten zijn verwerkt. En die biedt **geen ruimte voor terugdringing van de GV** (want dan zou het ambtelijk denken alsnog zijn teruggekomen), maar voor het behoud van de GV in haar huidige functie, omvang en vorm. De dienst Humanistische GV zal, zoals gebruikelijk, de GV-ontwikkelingen op de voet volgen en met name letten op de GV-passages in de zojuist genoemde **politieke** documenten.

J. F. Sinke
hoofdraadsman

„Tot nu toe heb ik geen ene moer gedaan”

Studeren in dienst

„Ik vergelijk mezelf weleens met een geijser. Op een gegeven moment sta je op de stand waakvlam en je kunt aan de knop draaien wat je wilt maar je krijgt er geen grotere vlam meer onder. Zo'n gevoel heb ik tenminste... Het vele niets-doen overdag heeft de animo om in mijn vrije tijd nog tot iets te komen, bij mij althans, volkomen weggenomen.”

Aldus Silvain Vierstraete in een vraaggesprek met EGO-redakteur Wim Heij. Het gespreksonderwerp was: studeren in dienst. Aan dit gesprek namen ook deel Michiel Schoen en Hans Friggen, evenals Silvain, als dienstplichtigen ingedeeld bij de 43e Geneeskundige Cie te Havelte en allen ondertussen reeds enige tijd afgezwaid.

Wat waren jullie, voor je dienstdienst, van plan met je vrije tijd in dienst te gaan doen?

Silvain: M'n vrije tijd zinnig te besteden. Gedurende m'n opleidingsperiode in Hilversum heb ik uit pure verveling m'n studieboeken gepakt. Drie dikke boeken heb ik toen in vier maanden doorgewerkt; thuis had ik daar misschien wel een jaar over gedaan. Ik ben helemaal niet het type dat zegt nù pak ik een studieboek en nù leer ik me eens lekker te pletter. Maar in Hilversum ben ik uit pure verveling hard aan het studeren geslagen.

Michiel: Bezigt te zijn op een voor mij aanvaardbare wijze. Ik had de verwachting dat je behoorlijk wat vrije tijd zou hebben en niet al te veel te doen. Overdag klopte dat niet. Je hebt weliswaar niet al te veel te doen, wat onderhoud en er tussen door veel niets doen. Maar weinig kans om iets anders te doen. 's Avonds heb je wel de mogelijkheid om wat te doen. Je kunt wel vervallen in het vaste patroon van films kijken, naar de kantine gaan e.d.

maar je kunt ook gaan studeren. Er zijn goede mogelijkheden, je moet ze alleen benutten. Het is goedkoop, je hebt redelijke faciliteiten; je moet alleen doorzetten en dat vereist wel de nodige zelfdiscipline. Ik denk dat iedereen met die zelfdiscipline wel moeite heeft.

Hans: Ik wist wel, via vrienden, dat je veel vrije tijd zou hebben, tenminste veel tijd dat je niets te doen hebt. Dat blijkt overigens nog iets anders te zijn dan vrije tijd. Ik wilde een heleboel doen aan mijn studie. Tot nu toe heb ik nog geen ene moer gedaan. Ik heb de studieboeken bij me, maar ik doe gewoon niets. (En na een tussenopmerking van Michiel, dat hij de eerste drie maanden ook niet veel deed, vervolgt hij:)

De eerste twee maanden sowieso niet. Alles is nieuw en 's avonds ging ik al gauw eens naar de film, naar de kantine of stappen in Tilburg. Maar toen ik hier kwam was het vaste prik naar de film en dan de kroeg in.

Michiel: Ik denk toch dat het komt omdat Hans er nog te kort in zit. De eerste drie maanden moet je wat van

de sfeer proeven, alles is immers nieuw. Wanneer je op een gegeven moment op een dood punt aankomt, dan ga je wel wat doen. Wat je gaat doen ligt voor iedereen anders. Wil je rustig gaan liggen lezen op je bed, naar de film gaan of studeren. Maar of je wat gaat doen, dat ligt ook veel aan je zelf. Wat wil je zelf?

Silvain: Je kunt hier niet rustig een boek gaan zitten lezen, want je zit met 8 of 10 man op een kamer en je hebt totaal geen privacy. Alleen wanneer je op het toilet zit kan je even alleen zijn, maar dan moet er niet iemand aan de deur staan te rammelen.

Daar op doorgaan zou een heel ander onderwerp gaan worden. Dat wilde ik dus maar laten rusten. Silvain, jij hebt gedurende je opleidingsperiode hard gestudeerd. Nu ben je paraat. Hoe gaat het nu?

Silvain: Nu ga ik iedere avond naar huis. Ik woon samen en we werken beiden, dus moet je ook samen het huishouden doen. Maar zoals hier bij deze parate club, daar doe je overdag zo weinig. Datgene wat je hier moet doen zou je ook in twee uurtjes kunnen doen. Zo'n halve dag loop je maar een beetje rond te hangen, waardoor je thuis ook nergens zin meer in hebt.

Als gevolg van het niets doen overdag?

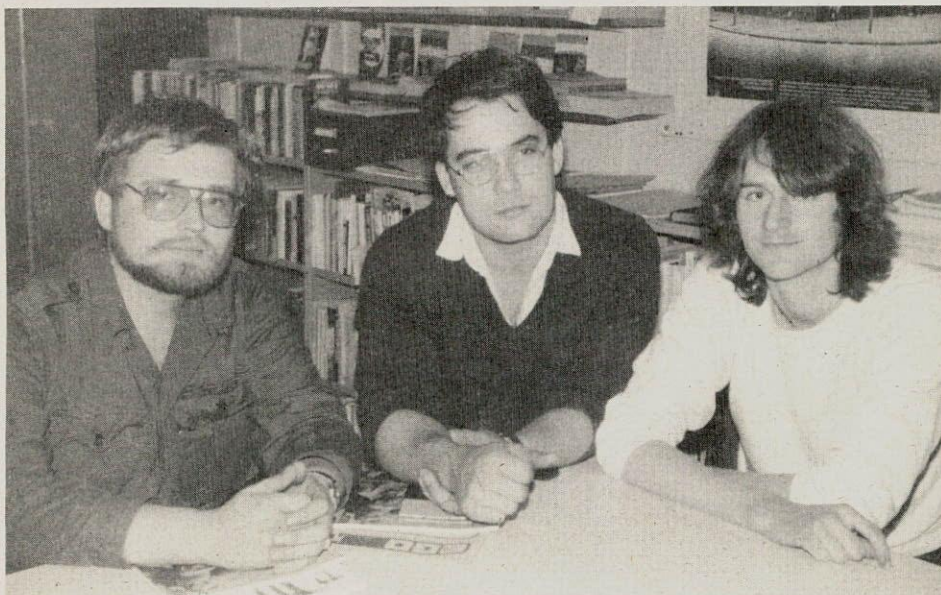
Silvain: Ja.

Voor je dienstdienst werkte je in de verpleging, dat was hard aanpoten. Besteedde je toen je vrije tijd zinvoller?

Silvain: O ja, zeker. Toen deed ik veel meer dan nu. Wanneer ik de gehele dag hard gewerkt had, dacht ik, nou jongen dat ook nog even doen en dat nog. Dan ging je er even voor zitten en je deed het. Nu kom je thuis, je gaat eten, zakt lui op de bank onderuit, heb je de pest in dat er ook nog afgewassen moet worden... Ik weet het niet... Je hebt veel minder zin... Je komt tot bijna niets meer...

Michiel, jij zit in bijna dezelfde situatie als Silvain, toch lukt het jou wel.

Michiel: Laat ik beginnen te zeggen dat het mij ook veel moeite kostte het studeren op te starten. Als je eenmaal in het patroon zit van iedere avond enkele uren studeren, dan lukt het wel om een stuk werk te doen. Je moet alleen oppassen dat het geen obsessie gaat worden, je moet ruimte

De gesprekspartners v.l.n.r.: Silvain, Michiel en Hans.

houden om ook eens naar de film te kunnen gaan. Dat laatste draagt er zeker toe bij om het ook te kunnen volhouden.

Je zei zoëven tegen Hans dat de eerste maanden niet veel doen normaal is en dat het nog wel zal komen. Het kan natuurlijk ook dat Hans dat doet punt al voorbij is?

Michiel: Dat zou kunnen...

Silvain: Als je over dat punt heen bent, wordt het echt moeilijk. Ik vergelijk mezelf weleens met een geysir. Op een gegeven moment sta je op de stand waakvlam en je kunt aan de knop draaien wat je wilt, maar je krijgt er geen grotere vlam meer onder. Zo'n gevoel heb ik tenminste... Het vele niets-doen overdag heeft de animo om in mijn vrije tijd nog tot iets te komen, bij mij althans, volkomen weggenomen.

Hans: Vorige week heb ik twee avonden in het militair tehuis gezeten om te studeren. Het lukt daar bijna niet. Als ik studeer, doe ik dat alleen, met een grote pot koffie erbij. Dan begin ik om acht uur en ga ik rustig tot een, twee of drie uur door. Dan heb ik ook het gevoel dat ik echt wat gedaan heb. Als je hier tot drie uur doorgaat dan moet je er wel de andere morgen om zeven uur uit om de hele dag weer braaf onder je voertuig door te brengen. Bovenop alle problemen moet je je ook een heel andere wijze van studeren aanleren... Je motivatie raak je dan al vrij snel kwijt en dan, zoals in mijn geval met nog elf maanden voor de boeg, ga je het studeren maar opschuiven.

Je zou wel anders willen, maar je komt er niet toe. Wil dat eigenlijk niet toegeven, bedenkt dus een reden. Is dat niet jezelf voor de gek houden?

Hans: Het zijn ook gewoon smoesjes om je eigen onvermogen te verbergen. Het doorschuiven naar een volgende keer is ook gelul, maar zo gaat het wel. Weet je wat het ook is... anderen, die niet studeren, trekken ook aan je. Zo van joh ga je nu alweer studeren, ga toch mee naar de film of naar de bar.

Dat is toch ook een uitvlucht? Je kunt immers gaan maar ook niet gaan?

Michiel: Het ligt inderdaad veel aan je zelf. Zoals ik al zei, je kunt het ook combineren. Bijv. drie avonden studeren en een avond naar de film. Wat Hans zegt, om bijv. van 's avonds acht tot twee uur 's nachts te studeren, ja dat gaat hier niet, maar dat wil niet zeggen dat je niet kunt studeren.

Hans: Ik studeer nu eenmaal heel anders als hier mogelijk is en dat maakt het voor mij toch knap lastig.

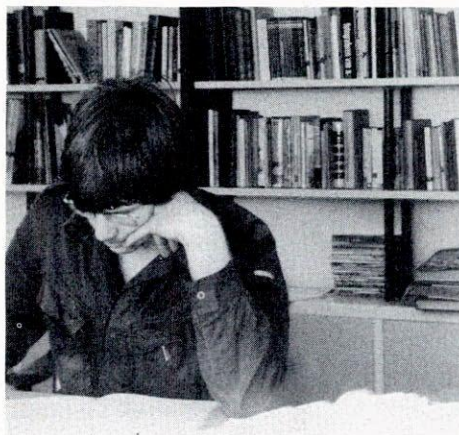
Michiel: Het is vooral ook een kwes-

tie van aanpassen. De mogelijkheden zijn er wel, het kost alleen moeite.

Hans: De ruimte is er, dat is waar, maar de voorwaarden ontbreken. Ik moet in m'n eigen sfeertje studeren en dat gaat hier absoluut niet.

Je eigen sfeertje ontbreekt, maar...

Hans: Eigenlijk moet het er niet toe doen. Als je wilt, moet je het gewoon doen. Dat voel ik ook wel zo, het lukt alleen nog niet... Het zal wel komen... Als ik kijk wat ik deze drie maanden gedaan heb, dan krijg ik

gewoon een hekel aan mezelf. Ik baal daar geweldig van. Ondertussen merk ik wel dat ik steeds luier word, toch wil ik de moed nog niet verliezen.

Hard werken kan vermoeiend zijn, niets doen verlamdend?

Silvain: Bij hard werken denk je als je thuis komt, ik heb wat gedaan; dan heb je voldoening over het gepresteerde. Je komt daarna beter tot iets dan wanneer je de hele dag maar een beetje uit je neus loopt te eten, met mensen rondom je heen die ook allemaal ongemotiveerd zijn en niets doen, zich drukken waar het maar mogelijk is. Als je dan 's avonds thuiskomt, dan denk je wat heb ik nu eigenlijk gedaan? Niks!

Je omgeving werkt ook niet stimulerend?

Silvain: Nee, totaal niet.

Michiel: Wanner je in een bedrijf werkt heb je ook te maken met meer en minder gemotiveerde mensen, maar...

Silvain:... hier gaat het om werk, waar je niet voor gekozen hebt.

Hans: Het hangt er denk ik ook van af of het mensen zijn waar je je mee verbonden voelt, collega's dus...

Silvain: Maar het verschil is juist dat je het hier niet voelt als collega's, maar als lotgenoten. Zeker ook in het licht bezien dat je tot de 30% hoort die er wel in moet.

Je komt enthousiast op met studieboeken, maar na verloop van tijd zie je en voel je de animo afnemen. Wat denk je dan van jezelf? En vooral wat doe je ertegen?

Silvain: Dan denk ik op een gegeven moment je bent een grote klootzak. Nu moet er maar eens iets gebeuren

en dan gebeurt het ook wel. Maar ondertussen is er wel een hele periode naar de knoppen gegaan, een periode waarin je niets gedaan hebt. Dat is wel zonde hoor.

Hans: Op een gegeven moment zeg je tegen jezelf: tot hier en niet verder. Dan krijg je weer een opleving, na verloop van tijd zak je weer af. Het is een golfbeweging.

Michiel: Na verloop van tijd dringt toch het besef door dat het toch wel een mooie gelegenheid is om die goed te benutten.

Zijn jullie tevreden over de wijze waarop je de avonden vult?

Michiel: In het algemeen gesproken wel.

Hans: Op het ogenblik niet. Ik ga momenteel naar de meest stompzinnige films, uit gewoonte. Ik ben heel erg bang dat zich dat zal voortzetten. Er draait een film, het is maar van half acht tot half tien, het kost praktisch niets. Het kan gemakkelijk een gewoonte worden.

Silvain: Ik vind dat ik m'n tijd weinig nuttig besteed. Om nu zo sterk te zijn dat ik me daar voortdurend tegen verzet, nee dat lukt me niet. Ik blijf er bij dat het nauw samenhangt met het feit dat je overdag niets doet, absoluut niets.

Nog behoefte aan een laatste opmerking?

Hans: Ik vind dat je hier een eigen ritme moet opbouwen, zover ben ik helaas nog niet. Ik heb hier nog teveel andere dingen, nieuwe indrukken e.d. die ik eerst nog moet verwerken. Toch hoop ik spoedig m'n ritme gevonden te hebben.

Michiel: De mogelijkheden zijn er, je moet ze alleen wel zelf benutten. Dat geldt overigens niet alleen voor je vrije tijd, dat geldt ook voor overdag hier, maar ook in het burgerleven.

Silvain: Je moet jezelf gewoon heel sterk maken om je vrije tijd goed te besteden. En als iedereen dat zou doen zou het ook voor iedereen wat gemakkelijker worden.

Michiel: Je moet, net wat Hans zegt, in je ritme zien te komen. Toevallig las ik kort geleden een artikel over de gevangenis. Een gedetineerde, die een straf moest ondergaan van acht jaar, ging ook iets doen om bezig te zijn. Zo is het in dienst ook. Je kunt in de lamlendigheid ten onder gaan, of je kunt proberen je tijd nuttig te besteden. Dan kies ik nadrukkelijk voor het laatste.

Wim Heij

De werkster heet nu milieuwerker en geen Alië meer, maar Ali.

Uit: Bescheurkalender, 6 juni '83

te veel lijdens leiden

Alle grassen zijn weer een beetje anders

Een zaak van tongetjes bijvoorbeeld

Gras is gras en gras is groen. Een klein misverstand om hier maar eens uit de wereld te helpen. Of beter nog buiten. Als je op oefening bent, op bivak. Of als je languit bent gegaan op het sportveld. Of beneden aan de dijk ligt met degeen op wie je straalverliefd bent. Gras kun je in je leven bijna niet ontlopen...

De massaliteit van de Chinezen

In China lijken alle mensen een beetje op elkaar. Hun eenvormige kleding, hun zwarte kortgeknipte haar en hun vriendelijke, maar toch niet altijd precies te peilen oogopslag geven ons uit het westen te vage gegevens voor onmiddellijke herkenning. Bovendien is er natuurlijk de massaliteit van de Chinezen; het heeft niet zo veel zin ze allemaal precies uit elkaar te houden. Voordat we er bijvoorbeeld op een film enkelen hebben proberen te onderscheiden, zijn onze indrukken al weer overstroomd door beelden van tientallen anderen die eveneens vanaf het scherm op ons af komen. Chinezen zijn niet de enigen die een beetje aan dit onvermogen van ons lijden. Door een soort ingebouwde luiheid, maar zeker ook door gebrek aan werkelijke interesse spreken we ook over „de” gastarbeiders, „de” Surinamers, „de” bejaarden, „de” kapitalisten, enz. Individuen uit deze groepen lijken onder te gaan in hun collectief, dragen er zo vermeende eigenschappen van mee. De eenmaal opgeplakte etiketten remmen verder onderzoek, nadere kennismaking. Wat we er van menen te weten lijkt voldoende; nader onderzoek geeft alleen maar aanleiding tot argwaan ten opzichte van eigen ideeën.

Gras is groen

Zo is het met gras ook zo'n beetje. Gras is groen wordt gemakshalve gezegd, maar tussen het eigenaardige grijs-groene van *timothee* en het geelgroen van bijv. *straatgras* is nog wel een verschil. Men spreekt graag van „het malse gras”, maar vergeet dat dit misschien wel voor *Engels raaigras* opgaat, maar zeker niet voor harde, ruwe grassen als *krop-aar*, *rood zwenkgras* en *kweek*. Zo lijdt gras ook onder zijn collectiviteit en zeker ook onder zijn massaliteit. Want evenals we soms vergeten dat de groep van de gastarbeiders uit individuen met heel verschillende eigenschappen bestaat, zo beseffen we te weinig dat gras slechts een collectief is, een verzameling van allemaal afzonderlijke planten met onderling soms zeer verschillende eigenschap-

pen en mogelijkheden.

Nu staan de grassen vaak in een nóg ongunstiger positie dan bijv. voor ons minder goed te onderscheiden Japanners, Eskimo's of Kongolezen. Grassen hebben namelijk gedurende een groot deel van het jaar geen gezicht. Het gezicht van vrijwel iedere plant is de bloem en grassen bloeien eigenlijk maar hoogst zelden. Of liever: de mens laat ze eigenlijk veel te weinig tot bloei komen. Goed onderhouden gras, wat dat ook mag zijn, hoort kort te zijn. Daarbij zijn dan nog wel wat verschillen mogelijk. Een cricketveld of golfbaan moet uiterst kort gras bezitten, het randstedelijk gazonnetje kan voor de aardigheid wel iets langer zijn en op een goed weiland behoort een forse dot gras te zitten.

Toch zal men in al deze gevallen het gras nauwelijks zien bloeien. Zelfs op hooiland komt het bij een beetje boer

tegenwoordig niet zo ver meer. Als er nog gehooïd wordt. Want voor hooien moet je toch wel tot juni wachten. Het maaien van gras als kuilvoer kan al veel eerder gebeuren. Eind april, begin mei is geen uitzondering. En dan bloeien de grassen nog lang niet. Zo gooit de moderne mens wat betreft de herkenning van de grassen zijn eigen glazen in.

De bloei geeft een gezicht

De natuur laat de grassen natuurlijk wel hun gang gaan. Dan zien we dat het nog moeilijk is om de verschillende grassen te onderscheiden; maar helemaal onmogelijk is het niet meer. De bloei geeft de grassen een gezicht en het blijkt dat er hele verschillen tussen zitten. *Krop-aar*, *timothee* en *goudhaver* zijn in hun bloeiwijze stevige jongens, terwijl *trilgras*, *gewoon struisgras* en *fiorin* iets zachts en teers in hun bloei hebben. Maar het heeft niet zo veel zin hier al te veel namen van grassen te noemen. Wie de grassen al kent, heeft misschien zo z'n eigen indrukken over de bloei van grassen, wie ze niet kent zegt een naam ook

weinig.

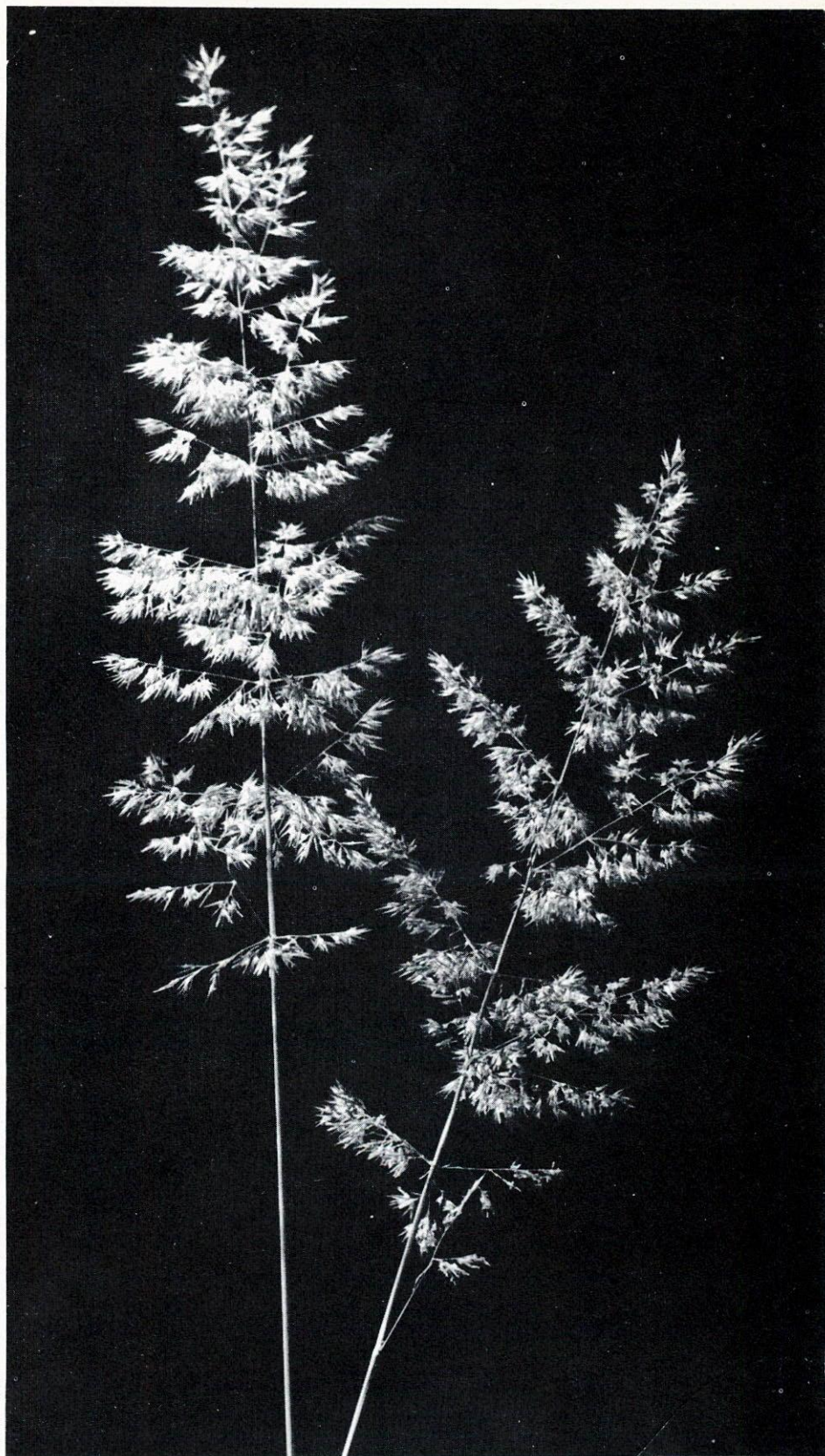
Misschien is het wel verstandig een soort hoofdindeling te maken. Dan krijgen we te maken met een *aar*, een *schijnaar* en een *pluim*. Het gaat er dan steeds om hoe het bloempakje, waarin de eigenlijke bloemetjes verborgen zitten, gekoppeld zit aan de hoofdas. Is het bloempakje ongesteeld dan is het een aar; lijkt het een aar maar is er toch sprake van een kort steeltje dan spreekt men van schijnaar. Zijn de pakjes duidelijk gesteeld dan hebben we met een pluim te maken. Wie nu door een stukje lekker ouderwets, hoogopgroeiend grasland gaat, behoeft niet meer te zeggen dat die grassen allemaal hetzelfde zijn.

Even buigen

Toch kan natuurlijk een echte graslandkenner nauwelijks volstaan met wat kennis over de bloeiwijze van de grassen. Zelfs de natuur maakt het ons niet zo gemakkelijk: het grootste deel van het jaar moeten we de grassen maar zien te herkennen zonder een volledig ontwikkelde bloeiwijze. En dan komen heel andere zaken aan de orde. Want nogmaals: het is helemaal niet gemakkelijk grassen te herkennen. Dat komt ook wel omdat vaak een plant nog niet helemaal volgroeid is en het totaalbeeld van de jeugdige plant nog wel eens kan verschillen van de volwassen planten. Maar er zijn toch ook bij grassen bepaalde plekken die als identificatiepunt kunnen dienen.

Zo'n plaats is het *tongetje*, een huiselijker naam kon nauwelijks gevonden worden. Waar zitten de tongetjes bij het gras? Op de grens van bladschede en bladschijf. Wie het blad een stukje van de stengel opzij trekt ziet een klein, dun vliesje. En om dat vliesje, het tongetje, gaat het nu. Bij vrijwel iedere grassoort is het net weer een beetje anders. Er zijn getande tongetjes, gekleurde, korte, lange, groene, witte en paarse. Iedere grassoort heeft zo zijn eigen soort tongetje en dat is natuurlijk gemakkelijk voor de mens die eindeloos nieuwsgierig is.

Maar behalve tongetjes zijn er natuurlijk nog meer identificatiemogelijkheden: de *beharig* van het blad en de stengel, de *kleur* van het gras, de *blad*vorm, de *ribben* op het blad, de *glans* van het blad en het *oortje* dat bij de grassen vlak boven het tongetje kan zitten.

Zo zien we bij wat nadere aandacht dat er een heleboel grassen zijn, met allemaal kleine verschillen, kleine eigenaardigheden. Natuurlijk moeten we ons dan wel even buigen; maar dat mag wel eens voor zo'n stukje alledaagse natuur. Dat mag overigens ook best voor al die mensen van die verre volken, die we zo moeilijk uit elkaar kunnen houden.

Frits Maas

hoe groen was mijn dal

Ook het fascisme is er niet zomaar

De Derde Wereldoorlog zou al moeten uitbreken, maar anders wordt 1983 het jaar van de Tweede Wereldoorlog. En niet alleen omdat het 50 jaar geleden is dat Hitler op 30 januari aan de macht kwam. In boeken: *De Aanslag van Harry Mulisch*, *Het Verdriet van België* van Hugo Calus; in films als *Sophie's Choice*; en de klapper: de „vondst” van *Hitlers Tagebücher* en de ontmaskering ervan als „vervalsing van de eeuw”; een paar in het oog springende gevallen van opsporing en uitwijzing van oorlogsmisdadigers.

Je kunt dit alles niet direct tot de bijkomende gevolgen rekenen van het feit dat toevallig een halve eeuw terug Adolf Hitler en zijn nazi-partij de macht overnamen in Duitsland. Het is meer dan een *Hitler-Welle*. Een dag die ons lang zou heugen, die 30ste januari 1933, weten we achteraf. Maar het was een dag als alle andere voor de tijdgenoten van toen. Ach, er veranderde wel wat, maar een nationaal-socialistische revolutie kon je het echt niet noemen. Hitler, Goebbels en Goering leken hooguit wat platvloers en openlijker. Vanaf 1930 al was Duitsland autoritair en min of meer dictatoriaal geregeerd door opeenvolgende presidentiële kabinetten.

In naam bestond de democratische Weimar-republiek nog wel, in feite dachten de rechts-nationalisten, de grootindustrie en de grootgrondbezitters al lang aan een manier om de republiek definitief in handen te krijgen. Toen de nazi-partij in december 1932 bij de vijfde verkiezing in één jaar voor het eerst wat verloren had – maar nog wel met voor-sprong de grootste partij bleef in de Reichstag – dacht autoritair rechts

de kans waar te nemen. Hitler kon gebruikt worden, dacht men, maar men zou hem in de hand weten te houden.

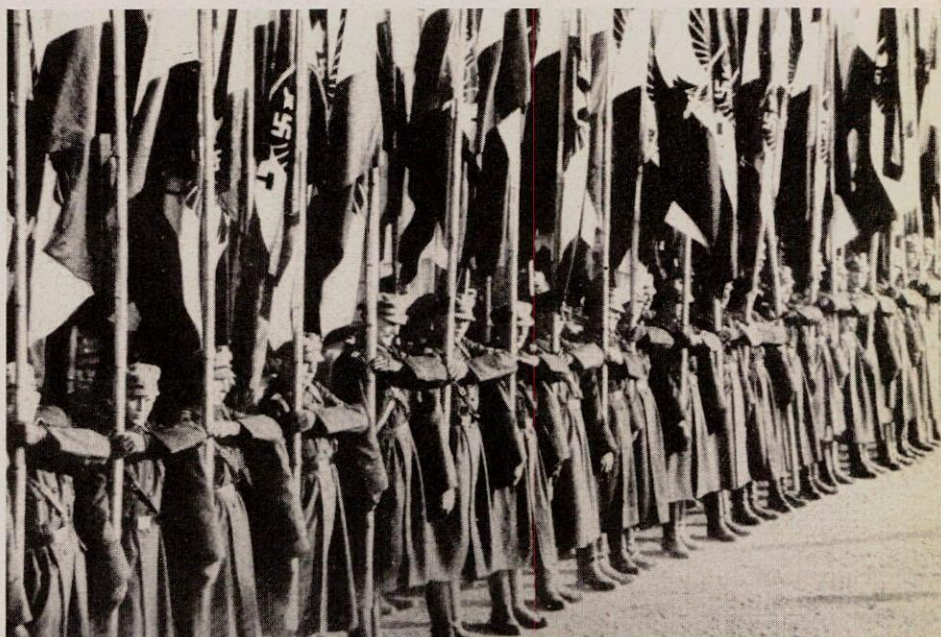
De misrekening is bekend: binnen twee maanden had de nieuwe Reichskanzler zijn machtigingswet

door het parlement laten aannemen, die hem dictatoriale bevoegdheden gaf. De communistische partij was al eerder verboden, de sociaal-democraten en ook de conservatieve partijen volgden snel.

Zoals het partij-politiek verliep, ging het ook op andere terreinen van het openbare leven. De intrede van de nazi's leek niet veel meer dan een accentverzwaring van wat tientallen jaren al zo was en niet iets wat noodzakelijkerwijs móest uitlopen op een Tweede Wereldoorlog en op de meest gruwelijke vernietiging uit de geschiedenis. Men paste zich aan aan de omstandigheden.

Herr Issywoe

De Amerikaanse schrijver Christopher Isherwood verliet begin 1933 Berlijn. Een paar weken voor zijn vertrek zag hij in de Bülowstrasse hoe de nazi's het huis van een kleine, liberale, pacifistische uitgever overvielen. „Ze hadden een vrachtwagen meegenomen en laadden die vol met de boeken van de uitgever. De chauffeur

Boven: Hitler Jugend in Potsdam, 24 februari 1934.

Links: Hitler en Goering voor het raam

van de Rijkskanselarij, 30 januari 1933.

Rechtsboven: Begroeting van rijkskanselier Hitler op de dankdag voor het gewas, 30 september 1934 op de Bückeberg bij Hameln.

Voorpagina: Duitsland's 1 mei-viering in 1936 in Berlijn.

(foto's uit de collectie O. Spronk)

feur van de vrachtwagen las het publiek spottend hardop de titels van de boeken voor: „Nie wieder Krieg”, schreeuwde hij, terwijl hij een van de boekjes bij de punt van de band omhooghield, met een trek van afschuw op zijn gezicht alsof het een gevaarlijk soort reptiel was. Iedereen brulde van het lachen. „Nooit meer oorlog”, echode een dikke, goedgeklede vrouw met een woeste minachtende lach. „Wat een idee!” Isherwood meldt zijn vertrek aan zijn hospita. „De arme Fräulein

Schröder is ontroostbaar: „Een heer als u vind ik nooit meer, Herr Issy-woe – altijd zo keurig op tijd met de huur... Ik begrijp echt niet waarom u nu zo ineens uit Berlijn weg wilt...” Het heeft geen zin haar dat te gaan uitleggen, of over politiek te praten. Ze is zich al aan het aanpassen, zoals ze zich altijd bij ieder regime zal aanpassen. Vanmorgen hoorde ik haar zelfs eerbiedig over *Der Führer* praten tegen de vrouw van de conciërge. Als iemand er haar aan zou herinneren dat ze bij de verkiezingen in november van het vorig jaar op de communisten had gestemd, zou ze het waarschijnlijk in alle oprechtheid hartstochtelijk ontkennen. Ze probeert zich alleen maar aan te passen, in overeenstemming met een natuurwet, zoals een dier zijn pels verandert voor de winter. Duizenden mensen als Fräulein Schröder passen zich aan. Tenslotte zijn zij, welke regering er ook aan de macht is, gedoemd in deze stad te leven”. (Uit: *Berlijns dagboek*, winter 1932 - 1933).

De volkswil

1 april '33 vond de Juden-Boycottactie plaats, 1 mei werd door de nazi's van zijn internationale, socialistische vlag en sentiment ontdaan, tot een fascistische feestdag gemaakt, 10 mei was de dag van de openbare boekverbrandingen in verschillende Duitse steden. Op het hoogtepunt van het autodafé, tegen middernacht, verschijnt de minister van propaganda, dr. Joseph Goebbels, om de boekverbranders op de Opernplatz in Berlijn toe te spreken: „Duitse mannen en vrouwen! Het tijdperk van het joods intellectualisme is nu voorbij en de doorbraak van de Duitse revolutie heeft ook voor het Duitse element weer de weg vrijgemaakt (...). Deze revolutie is in de beste zin van het woord de voltrekking van de volkswil, en de mannen die deze revolutie hebben georganiseerd, er de mensen voor hebben gemobiliseerd en haar hebben doorgevoerd, zijn afkomstig uit alle lagen, standen en beroepen van het Duitse volk. Hier

staat de arbeider naast de burger, de student naast de soldaat en naast de jonge arbeider, hier staat de intellectueel naast de proletariër: één heel volk is opgestaan”.

Evenmin als het anti-semitisme, of het militante nationalisme, of de terreur van vrijkorpsen als die van de SA nieuw waren na 30 januari 1933, was de hetze tegen alles wat „cultuur-vreemd” is nieuw. De boekverbranding was geen initiatief van de nazi-partij. Goebbels heeft zelfs tot het laatste moment getwijfeld of hij de brandstapel wel met zijn aanwezigheid zou moeten opluisteren; immers het buitenland zou er wel eens negatief op kunnen reageren – meer dan op de anti-joodse acties. Het waren studentenverenigingen en een organisatie van volksbibliotheekhouders die zwarte lijsten hadden gemaakt van on-Duitse schrijvers. De Kruistocht beperkte zich niet tot literatuur, ook wetenschap, beelden, kunst, theater en muziek werden „gezuiverd” van *Schmutz und Schund*, smeerlapperij en vuilschrijverij. Mensen als Erich Maria Remarque, Erich Kästner, Kurt Tucholsky, Sigmund Freud, Albert Einstein, Klee, Kokoschka, Erwin Piscator, Max Reinhardt, Weill, Thomas en Heinrich Mann, werden taboe verklaard, want on-Duits.

De Heimat

Maar in 1925 al was het *Gesetz gegen Schund und Schmutz* van kracht geworden, en in die jaren twintig, de *Goldenen Zwanziger* van de Weimar Republiek, was in de Berlijnse wijk Neukölln – notabene een woonwijk met overwegend sociaal-democratische en communistische kiezers – onder leiding van enkele onderwijzers ook al een verbranding van boeken georganiseerd – zoals te zien is op de expositie die dezer dagen in Berlijn aan de boekverbranding van toen is gewijd. „Het begint niet in 1933, en zelfs niet pas bij de geboorte van de Weimarrepubliek, maar veel eerder: aan het eind van de negentiende eeuw als het keizerrijk van na

Bismarck verzadigd is geraakt van nationale eigendunk. Dan begint de literatuur werkelijk en nadrukkelijk van de *Heimat* te worden. De vage angst van bange burgers wordt gespeeld door schrijvers die de vrede bezingen van gezin, familie, platteland, natuur, bloed en bodem: pre-fascistische tendenzen, zou je kunnen zeggen, en in ieder geval traditionalistische en conservatieve”. (Jan Blokker in de *Volkskrant* over de herdenkingstentoonstelling.)

Als ik één ding geleerd heb van alles wat ik de afgelopen tijd las, zag en hoorde van en over de fascistische nachtmerrie die vijftig jaar geleden begon, is dat het níét vijftig jaar geleden begon. De omstandigheden waren er toen naar dat het fascisme alle macht kreeg en er totalitair gebruik van kon maken. De voedingsbodem ervoor is van alle tijden en op alle plaatsen: angst voor het andere en vreemde, angst voor het intellect en het experiment, de verheerlijking van de traditionele „deugden” en het eigene, nationalisme tegenover internationalisme.

Het valt niet te loochenen dat ook anno 1983 in Nederland en in het ons omringende buitenland een „reactionaire” ontwikkeling gaande is. Niet een fascistische, zeg ik er haastig bij om dat begrip aan niet nog meer inflatie bloot te stellen, daarvoor is het democratisch besef (nog) te zeer gemeengoed.

Sietse van der Hoek

of we 't halen hangt af
van de wind

Schitterend duo boeit tot de laatste seconde

Een willekeurige ochtend, een willekeurige flat, ergens in San Francisco. Het elektronisch horloge van een man begint eigentijds te piepen. Hij geeft er een geërgerde klap op, en heeft het de volgende paar minuten duidelijk moeilijk met het accepteren van de dag. Zijn vriendin staat ook op, er volgt een humeurige woordenwisseling. Als zij hem zijn koffie aanreikt, giet hij er een scheut whisky in. „Wat een rotbegin van de dag”, zegt ze misprijzend. „’t Wordt ook misschien wel een rottag”, zegt de man. Hij neemt afscheid, krijgt toch nog liefdevol een das om zijn nek geknoopt die hij, eenmaal in zijn auto, onmiddellijk afdoet. Hij start de wagen. De dag is begonnen...

In de Amerikaanse film **48 hours** is deze man Jack Cates, een boom van een agent, die in burger pleegt te opereren. Hij ontmoet twee collega's, die op een hotel zijn afgestuurd, waar zich een ontsnapte misdadiger en zijn handlanger zouden bevinden. Binnen enkele seconden is een fikse schietpartij een feit, en de agent besluit zich in de zaak te storten. Om op het goede spoor van de ontsnapte misdadigers, zeer zware jongens, te komen heeft hij de hulp nodig van een jonge zwarte gevangene, die ooit samen met die zware jongens

een roofoverval heeft gepleegd, en daarvoor zijn straf uitzit. Het lukt hem de jongen voor twee maal 24 uur uit de gevangenis te „lenen”.

Aanvankelijk behandelt hij hem ruw en ongenueanceerd, maar gaandeweg begint hij waardering en zelfs respect te krijgen voor de moed en het zelfbewuste optreden van de delinquent. Vooral nadat die, gewapend met de politiepenning van de agent, een café vol „Rednecks” heeft geïntimideerd, en aan de gewenste gegevens is gekomen.

Na een adembenemende achtervolging in de metro, een opwindend bezoek aan een zwarte discotheek en een zeer beklemmende eindscène, waarbij de beide zware jongens, zoals dat hoort, voor de bijl gaan, nemen de agent en zijn zwarte rechterhand afscheid. Niet langer als agent en crimineel, maar als vrienden, als gabbers...

Politiefilms zijn in het algemeen slecht. Oppervlakkig gemaakt, alleen maar bedoeld om het publiek een hoop geweld voor te schotelen. De gunstige uitzonderingen, zoals inder tijd **Sharky's machine**, en nu ook deze **48 hours**, krijgen van mij dan ook altijd nog een extra sterretje, omdat ik, ondanks het feit dat ik niet van geweld hou, toch zeer geboeid en geïnteresseerd heb zitten kijken. Nick Nolte, de blonde reus uit *The Jordaches*, *The Deep* en *Heart Beat*, speelt de rol van agent Cates misschien iets te zwaar aangezet, maar als contrast met de elegante, wattervlugge, kleine, pikzwarte Reggie Hammond, gespeeld door de verrassing van het jaar, Eddie Murphy, had de keus niet beter kunnen zijn. Beide acteurs geven elkaar werkelijk schitterend partij, en 't lijkt mij geen gek idee om dit stel in een televisie-serie te laten optreden. Dan komen misschien eindelijk de dagen van Dubbelspion weer terug. De regie was van Walter Hill. Mag je niet missen!

Leo van Opzeeland

in 't kort

Volker Schlöndorff, de man van *Die Blechtrommel* en *Die Fälschung*, heeft samen met een cineasten-collectief de documentaire aandoende film **Krieg und Frieden** afgeleverd. Een degelijk werkstuk, waarin de wapenwedloop tussen Oost en West van de afgelopen na-oorlogse periode wordt belicht. Alle feiten zijn je als kijker in principe bekend, maar wanneer je alles zo op een rijtje ziet gezet, in de vorm van propaganda-films, gespeelde scènes, interviews met wapenfabrikanten en shots van vredesdemonstraties, dan denk je: dit is de waanzin ten top, hoe kan dit eigenlijk? Je gelooft je ogen niet, en toch moet je wel. Het is de kwaliteit van de makers van deze film, dat het geen ongenueerde brij is geworden, maar een document over een ontwikkeling, die onverminderd voortgaat terwijl het overgrote deel van de wereldbevolking er eigenlijk fel tegen is. Prachtig van sfeer, objectief en ingehouden. De beelden spreken voor zichzelf.

Lachen mogen we gelukkig nog wel deze zomer, en dat kan zeker bij **The missionary**. Deze film is geregisseerd en gedeeltelijk geproduceerd door Michael Palin, één van het Monty Python-team. Natuurlijk speelt hij ook de hoofdrol in deze zeer Britse komedie over een missionaris, die, wanneer hij uit Afrika is teruggekeerd, tot taak krijgt de prostitutie in de binnenstad van Londen te bestrijden. Hij ontwikkelt daar een geheel eigen methode voor. Een heerlijke rolprent, vol kleine, typisch Engelse grappjes, situaties en lokaties. De vrouwelijke hoofdrol was voor Maggie Smith, die ook Britser is dan Koningin Elisabeth. Leuk hoor!

Nog veel harder kunt u lachen om het vervolg op *Flying high*, dat de titel **Airplane II: The sequel** mee

Lloyd Bridges en Chuck Connors in „Airplane II: The sequel”

kreeg. De grappen en woordspelingen buitelen in deze film werkelijk over elkaar, en de ene idiote situatie verdringt de andere. Natuurlijk gaat het over een vliegtuig. Er is van alles mis mee, en Robert Hays zorgt dat er toch geen al te ernstige brokken worden gemaakt. Julie Hagerty speelt de vriendin van Hays, verder zijn er schitterende bijrollen van Lloyd Bridges, Chuck Connors en Chad Everett. Echt even meepakken!

Naar een boek van Georges Simenon maakte Pierre Granier-Deferre de film **L'Etoile du Nord**, met in de hoofdrollen het ijzersterke duo Simone Signoret en Philippe Noiret. De laatste pleegt in Egypte uit wanhoop en geldgebrek een moord, en

Simone Signoret in „L'Etoile du Nord”

vindt dan bij Signoret in een pension in Charleroi een liefdevol onderkomen. Zij weet niets van zijn misdaad en er groeit een tedere moeder-zoon verhouding tussen hen. Zelfs wanneer ze achter de waarheid komt, blijft ze van Noiret houden, en als hij naar het gevangenkamp wordt verscheept, staat ze aan de kade te wuiven... De Simenon-sfeer uit alle boeken is in deze film bijzonder raak getroffen, en er wordt, vooral door Noiret, prachtig gespeeld.

In **Frances**, de film waarvoor Jessica Lange een Oscar-nominatie kreeg, gaat het om het levensverhaal van

Jessica Lange als Frances, op weg naar de rechtbank

Frances Farmer, een intelligente actrice uit de dertiger jaren, die te veel persoonlijkheid had om zich te schikken naar het studio-systeem van Hollywood. Bovendien raakte ze verstikt door de ambitie van haar

moeder. IJzersterke rollen van zowel Jessica Lange als Kim Stanley, haar moeder. Regie was van Grame Clifford.

Verbluffend goed vond ik het debuut van de Nederlandse filmster Dick Maas, die met **De Lift**, waarvoor hij ook zelf het scenario schreef en de

Huub Stapel in „De Lift”

uitermate suggestieve muziek componeerde, een werkstuk afleverde dat het kan opnemen tegen willekeurig welke buitenlandse productie in dit genre. Een lift in een groot kantoorgebouw heeft angstaanjagende kuren. Er vallen doden op de meest afgrijselijke manieren. Huub Stapel, ook al zo'n verrassing op het film-doek, speelt de monteur die uiteindelijk het mankement opspoort. Willeke van Ammelrooy is een journaliste die op een goed verhaal uit is. De spanning is werkelijk om te snijden, en met Dick Maas zouden we wel eens onze eerste echte thriller-regisseur kunnen hebben ontdekt. Een warm welkomstapplaus is zeker op zijn plaats!

Peter Weir, Australische regisseur, belicht in **The year of living dangerously** de dagen rond de mislukte communistische coup in Indonesië in 1965. Zonder zijn toevlucht te hoeven nemen tot bloederige taferelen (op één massa-executie aan het slot na) weet hij de politiek zeer gespannen sfeer heel goed weer te geven. Hoofdpersonen zijn een radioverslaggever, een employé van de Engelse ambassade die verliefd op hem wordt, en een Chinees-Indische mismaakte fotograaf, die wat extra couleur locale aan het verhaal toevoegt. Bepaald de moeite waard.

L.v.O.

Jan Soldaat en Jan Mo-
daal zijn maten

als niemand
luistert
naar niemand
vallen er doden
in plaats van

woorden

jana beranová

amnesty international 3^e hugo de grootstraat 7 amsterdam
tel. 020 - 84 79 05 giro 45 40 00

Vrede en oorlog

Mijn zwager Leonard is geen blijmoedig man, hij heeft in vele richtingen gestudeerd, maar dat heeft hem ook niet vrolijker gemaakt. Ik zie hem weinig, maar vorige week was ik in de buurt en besloot hem weer eens op te zoeken. Het gebruikelijke „Hoe gaat het ermee?” liet ik maar weg, want ik zag dat zijn gezicht weer iets langer was geworden.

„Wat een klere-zooi overall” was dan ook het eerste wat hij zei.
„Volg jij Genève?” ging hij verder.
„Ach, vaag” antwoordde ik. „Alleen wat er in de krant staat, het schiet niet erg op, lijkt me.”
„Dáár gaat het helemaal niet om” zei Leonard bitter. „Ga zitten,” hij pakte

Zaaloudste

„Opstaan, opstaan!” schreeuwt de zaaloudste. Hij is twee weken in het leger, net als de rest van ons. Maar hij is groot en hij is sterk en hij heeft de leiding. Hij houdt van zijn nieuwe macht. „Kom je nest uit! D'r uit!”

„Verdomde matennaai!” Dat is Harry, de man uit Montana, zijn hoofd onder het laken, met een dikke middelvinger naar de rug van de zaaloudste wijzend. „Matennaai! Heb je me gehoord? Neem dat rotleger van je en stop het in je reet. Gebruik het maar als kunstmest!” Harry zwijgt. De zaaloudste doet het licht aan, verblindende en koude ondraaglijk felle lichten. Harry duwt zijn gezicht in het kussen: „Godverdommese matennaai!”

De zaaloudste geeft Harry opdracht de plees te schrobben. Harry dreigt het hoofd van de zaaloudste als pleeborstel te gebruiken. De zaaloudste bindt wat in, maar heeft nog steeds de leiding. „Okay, wie zet de vloer in de was?” Hij controleert zijn dienstrooster, vindt een naam.

Uit: „En als ik morgen sterf...”
van Tim O'Brien.
Voor bespreking zie blz. 22.

een flesje bier uit het kratje dat naast hem stond.

„Hier, er ligt wel een opener achter je.”

Nou liggen er bij Leonard overal openers, sinds iedereen Leonard ter gelegenheid van pseudo-feestelijkheden, als verjaardagen, openers cadeau doet.

Leonard nam een slok: „Daar gaat het me helemaal niet om” herhaalde hij. „Ik zal het je uitleggen, heb je wel eens gehoord van de Trojaanse oorlog? Ja, natuurlijk, die oorlog begon toen ene Paris de vrouw van Menelaos, Helena, schaakte, goed ik geef toe, ik vind het ook niet leuk, dat mijn Janet drie maanden geleden bij Roel is ingetrokken, ik had er een goed wijf aan, al was ze wat druk in de omgang.”

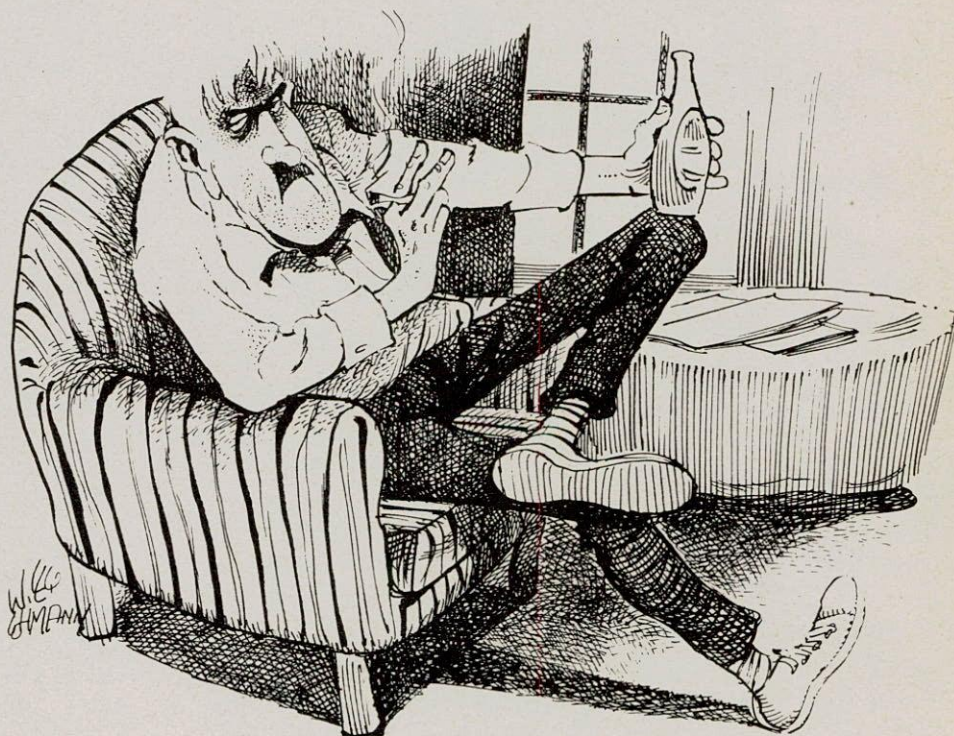
„Maar heb ik, Leonard, wat tegen Roel? Afgelopen zondag zijn we 's morgens samen wezen vissen en daarna een borrel op de hoek. We praten niet over Janet, dat zou aanleiding kunnen geven tot moeilijkheden. Dus je kunt verschillend reageren als je vrouw verdwijnt met een ander, maar Menelaos begon maar meteen een oorlog waarbij duizenden doden vielen, vrouwen, kinderen, alles door elkaar. Troje werd volledig

verwoest, kortom tientallen jaren gaf dat een hoop narigheid."

Leonard keek een tijdje zwijgend voor zich uit en vervolgde toen: „Ik sla een stuk geschiedenis over en kom bij de Kruistochten. Een verschil van mening over geloofszaken was de oorzaak, laten we maar zeggen, dus er kwamen namen in voor als Heilig Land en Heilige Oorlog, al tijd goed voor een paar duizend doden. Maar alles bij elkaar kon je niet zeggen dat er geen oorzaak was.” „Al laat ik persoonlijk een andersdenkende rustig zijn mening, maar wie ben ik?”

„Zelfs Hitler deed weer een tijd later, nog enige moeite de wereld te doen geloven, dat hij alleen een gewapend konflikt begon als het ging om een stuk grond, denk aan de Elzas, of om de „bevrijding van mede-Duitsers”. „Maar wat is er nou aan de hand? Hoor jij iets over een konflikt tussen Rusland en Amerika, ja, ze hebben het over de bewapening, maar die wapens heb je pas nodig als je over het een of ander ruzie hebt gekregen.”

„En het slagveld hebben ze ook al. Europa zoals je weet!”
„En dat terwijl ze samen handel drijven, op sportief gebied, voor zover

dat dan kan, ook vriendschappelijk met elkaar omgaan, bovendien, notabene, gegevens uitwisselen, die met de ruimtevaart te maken hebben, maar ondertussen wel wauwelen: hoe en waarmee gaan we mekaar zo meteen te lijf?"

Leonard had lang gesproken, hij zweeg nu geruime tijd, ledigde het flesje bier klokkend in zijn keel en opende een nieuw. Hij keek mij aan en toen ik voorlopig niets wist te antwoorden, nam hij weer het woord: „Geloof me, vandaag of morgen, krijg je het gedonder in de glazen, gaan ze elkaar beschieten en dat net zolang tot alles in puin ligt, op het eind komen dan de twee bazen uit de ruïnes tevoorschijn en zeggen, terwijl ze het stof van hun jasje kloppen: Waarom ben je eigenlijk begonnen? Ik, ik? Jij bent begonnen en wat kon ik toen anders doen dan terugschieten?"

„Zie je het niet wat te simpel?" probeerde ik voorzichtig.

Leonard boerde en gromde „Te simpel, te simpel?" en boerde opnieuw. „Goed, het kan ook zijn, dat de een zegt: Waarom ben je begonnen? Ik? Ik zag duidelijk dat je op dat feestje mijn dochter in d'r kont kneep, ik rende meteen naar mijn hot-lijn en gaf opdracht de knop in te drukken, er zijn tenslotte grenzen, daarna bedacht ik me plotseling dat ik helemaal geen dochter had, maar goed, gedane zaken nemen geen keer... wil je wat drinken?"

„Snap je nou zwager" zei Leonard na een poosje, waarin hij weer luid en duidelijk een boer de vrijheid had gegeven: „Voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid zitten ze serieus een oorlog voor te bereiden met als enige makke dat ze geen reden hebben om er een te voeren, een goeie bedoel ik, je kunt natuurlijk wel iets ideologisch bedenken, maar daarvoor krijg je de handen van Jan

Waar een helmnetje al niet goed voor is!

(foto L. van Erkelens)

Soldaat niet op elkaar, of zijn vinger aan de trekker zal ik maar zeggen, en ik heb sterk de indruk dat ze denken nou eerst maar die oorlog, de reden ervoor kun je achteraf ook nog altijd wel ergens vandaan halen als daar tenminste behoefte aan bestaat tegen die tijd, voel je hem?"

Ik knikte maar een beetje onbestemd.

Leonard ging, na weer een ferme slok, verder: „Nou ik dit allemaal

zeg, moet ik weer aan Janet denken, die wou altijd feestjes geven, moet je nagaan, feestjes! Dan zei ik: Wat valt er te feesten, zijn we soms zoveel jaar getrouwd? Is de hypotheek afgelost? En weet je wat ze dan zei: Moet er altijd een reden zijn om een feest te geven, nou die Roel kan nog wat met haar beleven."

Voor het eerst zag ik iets van een grijns op zijn gezicht.

Willy Lohmann

Oproep aan EGO-lezers

Af en toe ontvangen wij – ongevraagd – bijdragen voor EGO, die het waard zijn afgedrukt te worden. Op deze beide pagina's weer eens een paar voorbeelden daarvan: een dorstig verhaal van Willy Lohmann (regelmatige lezers kennen hem als onze vaste tekenaar) en een

fraaie foto van L. van Erkelens, Kazco Johannes Postkazerne, Steenwijk.

Wie volgt? Korte verhalen, gedichten, tekeningen, foto's, we zien ze graag tegemoet. Geplaatste bijdragen kunnen worden beloond met een bescheiden boeken- of platenbon.

Redactie

EGO: eigen bijdrage

Luisteren naar oorlogsgetroffenen

„In bredere kring begrip wekken voor wat er eigenlijk gaande is; dat is niet overbodig, als men ziet hoeveel onbegrip nog bestaat voor de moeilijkheden en het lijden van vele oorlogsgetroffenen. En begrip is het eerste waaraan zij behoefte hebben. Anders heeft hulpverlening geen zin.” Zo besloot Jaap van Praag het voorwoord bij een in 1981 verschenen publikatie („Oorlog, een breuk in het bestaan” van C. M. Jacobs-Stam) over die tienduizenden Nederlanders die door de Tweede Wereldoorlog werden getroffen en daarvan nog dagelijks de gevolgen ondervinden; lichamelijk en vooral geestelijk.

Onderzoek

Deze Jaap van Praag is, zeker onder humanisten, bekend geworden als oprichter, inspirator en voorzitter van het Humanistisch Verbond, maar daarnaast heeft hij ook een grote rol gespeeld in de zorg voor oorlogsslachtoffers. Hij leidde van 1975-1978 een landelijk onderzoek, waarbij de problemen van de oorlogsgetroffenen werden geïnventariseerd. Dat onderzoek – het eerste dat op zo'n grote schaal werd verricht – vond dus plaats, toen de oorlog al dertig jaar voorbij was. Inderdaad is men

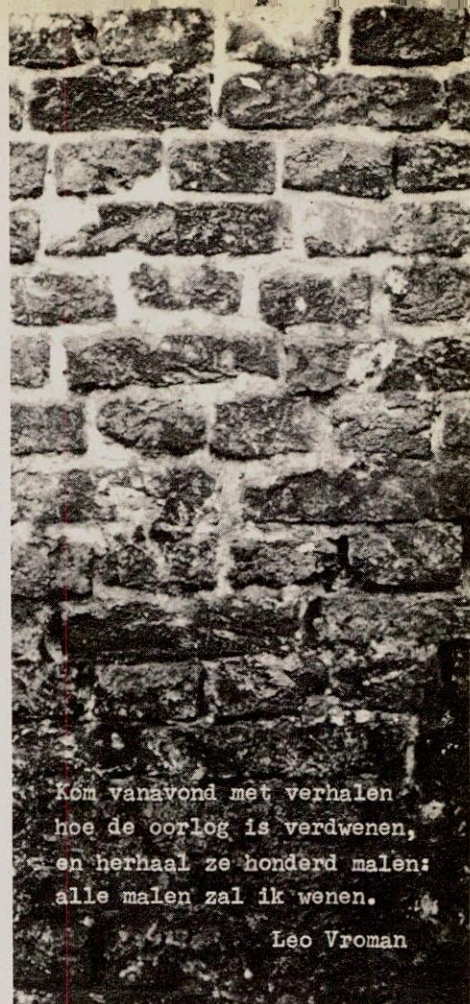
zich in Nederland eigenlijk pas in de zeventiger jaren bewust geworden van de ernst en de omvang van de problemen bij oorlogsgetroffenen.

Op zichzelf is het merkwaardig dat het zo lang geduurd heeft vóór men zich in bredere kring is gaan realiseren wat er aan de hand was. Maar voor een deel is het wel verklaarbaar, als je denkt aan de maatschappelijke ontwikkelingen in het naoorlogse Nederland, aan de toen heersende wederopbouw-stemming. Met de bevrijding brak een periode aan van herstel en economische ontwikkeling. Alle aandacht en energie richtte zich op de toekomst en men kon of wilde niet langer stil blijven staan bij het ontluisterende verleden van de oorlogsjaren. Zeer veel Nederlanders hadden er trouwens ook belang bij om niet aan de oorlogsjaren te worden herinnerd, omdat zij weinig reden hadden trots te zijn op hun eigen houding tijdens de bezettingsjaren.

Verzet tegen de nazi's is immers slechts door een kleine minderheid geboden en vaak pas in een laat stadium. Dat heeft er zeker toe bijgedragen dat, in het algemeen, de houding van de samenleving tegenover de oorlogsslachtoffers steeds tweeslachtig is geweest en vaak dubbelhartig.

Persoonlijke aandacht

De mensen die, ziek en verzwakt, de hel van de concentratiekampen hadden overleefd, werden verpleegd en verzorgd. Voor de nabestaanden werd geld ingezameld en er kwamen enkele financiële regelingen die, zeker de eerste tijd, nog zeer bescheiden waren. Maar daarbij bleef het toen eigenlijk. Voor persoonlijke aandacht was nauwelijks ruimte en wie maar enigszins kon, moest zo snel mogelijk weer aan de slag en vooral: de oorlog vergeten. Zelf dachten de meeste oorlogsgetroffenen ook dat het wel lukken zou; zij wilden niets liever dan een nieuw le-

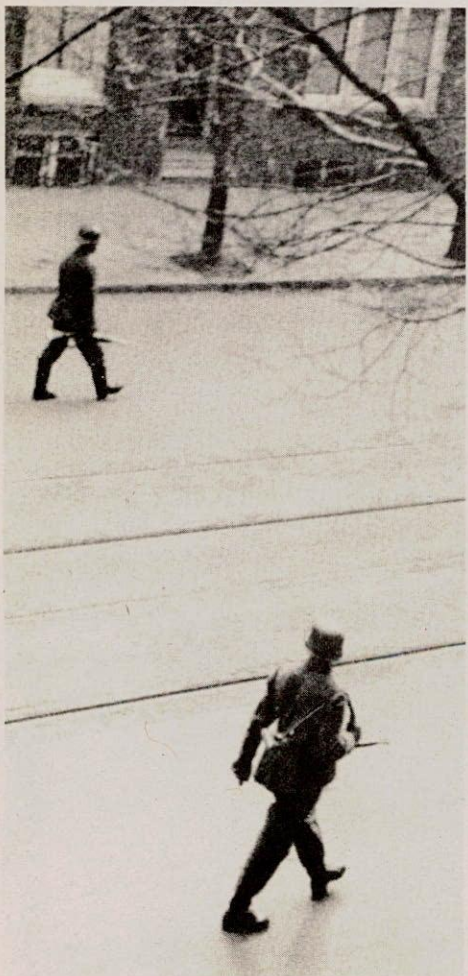

ven beginnen en door hard werken het oorlogsverleden als het ware van zich af schudden. Een aantal leek daarin te slagen, maar heel vaak kwam dan twintig, dertig jaar later plotseling de terugslag. Bij het ouder worden nam met de lichamelijke weerstand ook de geestelijke spankracht af. Het wegdrukken, verdringen van pijnlijke, onverdraaglijke herinneringen kostte veel energie en die energie raakte na verloop van vele jaren uitgeput.

Omgeving belangrijk

Van grote invloed was en is daarbij de omgeving, zijn de signalen uit de samenleving. Doen zich in onze samenleving ontwikkelingen voor die herinneringen oproepen aan gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog, dan kan de terugslag worden versneld en verergerd. Vandaar dat mensen die zelf het slachtoffer zijn geworden van nazi-terreur en van oorlogsgeweld zo diep geschokt kunnen worden als ze nu opnieuw – door pers, radio of TV – worden geconfronteerd met racisme en fascisme, met andere vormen van geweld en onderdrukking en met oorlogsdreigingen.

Oorlogsgetroffenen hebben aan den lijve ondervonden – en voelen vaak nog iedere dag – wat vervolging en oorlog betekenen. Omdat zij weten „wat het zeggen wil” is het zaak naar hen te luisteren. Niet alleen omdat zij recht hebben op begrip, maar omdat wij van hen kunnen leren. Van hen kunnen we horen, waartoe geweld en

oorlog leiden en hoe ingrijpend en langdurig de gevolgen kunnen zijn. Het gaat daarom niet aan, het luisteren naar – en het begrip tonen voor oorlogsgetroffenen over te laten aan gespecialiseerde hulpverleners en -organisaties, of te beperken tot de jaarlijkse herdenkingsdagen als de 4e mei.

Vele getroffen

Oorlogsgetroffenen zijn niet alleen de overlevenden uit de Duitse concentratiekampen. Het zijn ook de mensen die nog lijden onder de gevolgen van de internering in de Japanse kampen; de slachtoffers van bombardementen en beschietingen; de mensen die in Duitsland werden tewerk gesteld („Arbeitseinsatz”); de onderduikers. Maar er zijn meer groeperingen; volgens de nazi-ideologie moesten niet alleen de Joden worden uitgeroeid, maar ook alle zigeuners en homoseksuelen.

De gevolgen van de „moderne” oorlogsvoering blijven niet beperkt tot hen die die oorlog persoonlijk hebben meegemaakt. Zo hebben ingrijpende gebeurtenissen en ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog niet alleen het leven bepaald van de rechtstreeks getroffen; de levens van vele na 1945 geboren jongeren zijn door de oorlogservaringen van hun ouders diepgaand beïnvloed. Dat kunnen o.a. – inmiddels volwassen geworden – kinderen van verzetsstrijders zijn, van Joodse ouders, van overlevenden uit de Japanse kampen, maar ook kinderen van NSB-ouders.

Voor de laatste tijd vraagt deze „tweede generatie” de aandacht. Onder de lezers van EGO zullen er vermoedelijk velen zijn, die tot deze tweede generatie kunnen worden gerekend.

Persoonlijke verhalen

Er blijken dus zeer verschillende groeperingen te zijn, die men als oorlogsgetroffenen kan beschouwen; de oorlog vond en vindt zijn slachtoffers in alle sectoren van de maatschappij. Maar luisteren naar oorlogsgetroffenen is meer dan: horen wat een bepaalde groep van hen te zeggen heeft. Het is vooral: luisteren naar heel persoonlijke verhalen, die onderling sterk kunnen uiteenlopen omdat mensen nu eenmaal zo verschillend zijn. Steeds echter zullen de verhalen van oorlogsgetroffenen, voor wie goed luistert, evenzovele verhalen tegen de oorlog – tegen elke oorlog – zijn. Vooral ook daarom is het goed naar hen te luisteren.

Toon Nelissen

Voor inlichtingen over de hulpverlening aan oorlogsgetroffenen kan men terecht bij: Stichting ICODO (Informatie- en Coördinatie Orgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen), Willem Barentszstraat 31c, 3572 PB Utrecht.

TEKENEND VOOR AMNESTY

Amnesty International

Tentoonstelling in HMT te Havelte

Tekenend voor Amnesty hebben negen journalistieke tekenaars hun medewerking verleend aan de samenstelling van een boek met totaal 82 tekeningen, die er niet om liegen.

De tekenaars die hieraan meewerkten zijn vogels van verschillende pluimage, die over uiteenlopende zaken nogal uiteenlopende meningen hebben.

Maar allen (Fritz Behrendt, Stefan Verwey, Jos Collignon, Peter van Straaten, Tom Janssen, Frits Müller, Yrrah, Len Munnik en Opland) zijn eensgezind in hun afschuw over onderdrukking, vervolging en het martelen van weerloze mensen, waar ook ter wereld.

Het boek is een ondersteuning van het vele moeilijke, maar buitengewoon positieve werk dat Amnesty International verricht. Het kost f 10,- en wordt via de boekhandel verspreid door Uitgeverij De Horstink te Amersfoort.

HMT de Huneberg te Havelte heeft een keuze gemaakt uit het boek met de 82 tekeningen. Gedurende de maanden mei en juni zijn 40 tekeningen in de hal van het militair tehuis te zien, middels een speciaal daarvoor ingerichte tentoonstelling met de titel van het boek:

TEKENEND VOOR AMNESTY.

*geven voor leven of leven
om te geven*

Kaatsen: een te weinig bekende volkssport

De PC van Franeker

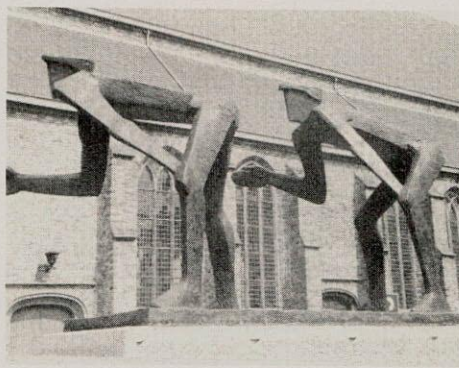
Wanneer woensdagmorgen 3 aug. a.s. de tribunes rond het aloude Sjuke-lân in Franeker zich weer vullen met zo'n tien à twaalfduizend verwachtingsvolle toeschouwers en de kaatsers in een nerveuze spanning het veld betreden, zal het voor de 126-ste keer zijn dat het grote feest van de Permanente Commissie begint. De PC, zoals de liefhebbers van de kaatssport dit wedstrijdgebeuren aanduiden, is het belangrijkste kaatstoernooi van het seizoen en nog immer mateloos populair in Friesland. Over de historie van deze te weinig bekende volkssport gaat onderstaand artikel.

Oudheid

Het kaatsen heeft een lang en rijk verleden. Het balspel kwam al voor in het oude Griekenland en Rome, al is er heel weinig bekend over de spelregels. Een balspel waar we wel iets van weten is het Romeinse trigon, dat werd gespeeld door twee spelers tegen één, waarbij het terugslaan van de bal in punten werd geteld. De bal waarmee werd gespeeld was in elkaar genaaid, de vulling bestond uit haar, vilt of wol. Door de Romeinen werd het spel naar Gallië en het oude Engeland overgebracht. Een ander voorkomend balspel was het slaan van een bal tegen een muur. Hierbij gebruikte men niet alleen de hand, maar ook de onderarm, die dan werd beschermd. Een rechtstreeks verband tussen de balspelen uit de oudheid en het huidige kaatsen is niet aan te geven.

Middeleeuwen

Het eerste bericht over een vorm van kaatsen vinden we in de Middeleeu-

„Kaatsers” in Franeker's centrum

wen. Het is een verslag over een kaatspartij die Willem van Oostervant, de latere Hollandse graaf Willem VI (1366-1417), in Stavoren speelde. Uit dezelfde periode zijn ook verordeningen bekend, waarin kaatsen en andere spelen in de buurt van de kerk werden verboden. In 1431 verscheen er een boek van Jan van den Bergh, getiteld „Dat kaetsspel ghemoralizeert”. Dit oudst bekende boek over het kaatsen is geen spel-

beschrijving, maar diende om aan de hand van het kaatsen juridische en moraallessen te geven. Wat wel uit het boek blijkt is, dat er werd ge-kaatst in parturen van drie en dat men om een inzet, veelal geldprijzen, kaatste. Met zekerheid weten we, dat deze oude sport, op dezelfde wijze als nu, in de Middeleeuwen werd gespeeld in Frankrijk, Vlaanderen en Holland. Het werd hartstochtelijk beoefend door alle rangen en standen: „Want dat spel en ware niet verboden maer ware gheoorlooft beede gheestelike ende weerlike lieden, omme de beste tijdcortinghe ende omme 't meeste oorbare van sinen lechame ende verblijdenisse van sinen sinnen”, zegt een veertiende eeuws schrijver.

Friesland

Nadat edelen en rijke poorters zich van deze sport gingen afwenden, werd ze in de zestiende eeuw tot volkssport, waarmee een periode van verval werd ingeluid. Een verval, dat men buiten Friesland niet heeft kunnen tegenhouden.

In de Leeuwarder Courant verscheen in 1754 de eerste advertentie voor het kasteleinskaatsen en dat werd een traditie. De prijzen bestonden uit zilveren ballen, waarvan er nog een aantal zijn bewaard gebleven. In 1853 sprak de kastelein van de Franeker stadsherberg zijn twijfel uit over een in het komend jaar te organiseren wedstrijd. Een groep Franeker notabelen vormde daarop een commissie om een jaarlijks terugkerende wedstrijd te organiseren. Dat werd een Permanente Commissie. Deze wedstrijd is uitgegroeid tot de kaatswedstrijd van het seizoen en heet, naar het organiserend comité, de PC.

Permanente Commissie

In 1854 hield de PC haar eerste wedstrijd bij de oude stadsherberg. Na een reeks van twaalf wedstrijden kwam er een kink in de kabel: in 1866 kon de partij geen doorgang vinden door een toen in Friesland

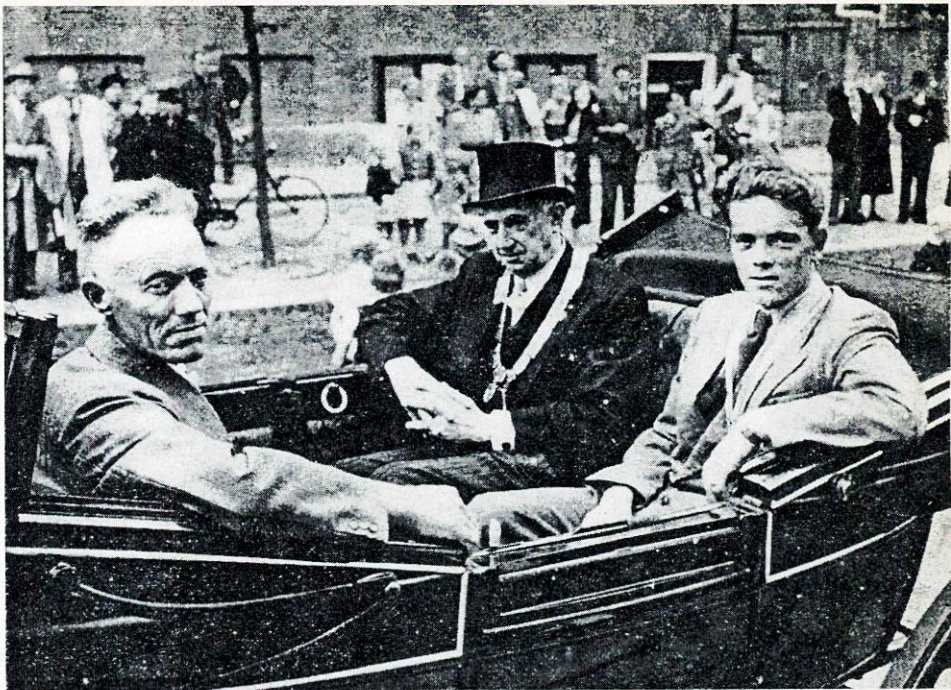
Volle tribunes bij de PC

heersende cholera. Daarna volgde er een ononderbroken reeks van 77 wedstrijden: pas in de veertiger jaren was het de Tweede Wereldoorlog, die tot tweemaal toe het doorgaan verhinderde. Dit jaar zijn we in het 129-ste jaar van de PC en de 126-ste wedstrijd toe.

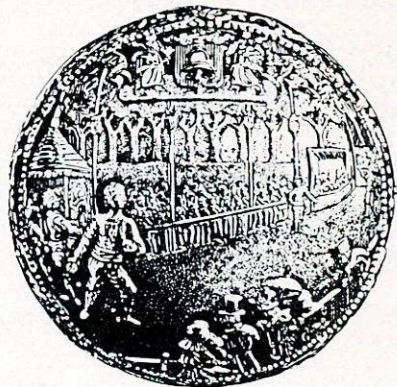
Ieder jaar wordt uit het winnende partuur (drie spelers) door de Permanente Commissie de koning aangewezen. De koning (voor de Friezen gelijk aan de winnaar van de Tour de France) ontvangt een zilveren bal, die door de toenmalige gouverneur van Friesland, Baron van Harinxma thoe Slooten, in 1883 als prijs werd aangeboden.

Sinds datzelfde jaar 1883 is het traditie, dat de voorzitter van de Commissie met de koning van het voorgaande jaar in een open rijtuig, voor aanvang van het toernooi, door Franeker

Rondrit door Franeker, rechts PC-koning (1953 en 1959) Rinny Kuiper

Als echte Hollander was de kaats-sport mij volkomen vreemd. Toen ik jaren geleden voor de eerste keer een PC bijwoonde, vielen een aantal zaken mij op. Ondanks dat het spel vrij ingewikkeld is boeide het direct. Het is aantrekkelijk en vooral verrassend. Het publiek is zeer deskundig én enthousiast. Daardoor ontstaat er vooral bij de PC een heel bijzondere sfeer. Wat mij echter het meest frappeerde was, dat vele kaatsers nog gewoon op zwarte boeren-sokken speelden, hetgeen in ieder geval de indruk wekte (het zal wel niet zo zijn) dat ze zo het veld opgestapt waren om eens even lekker een partijtje te gaan sporten.

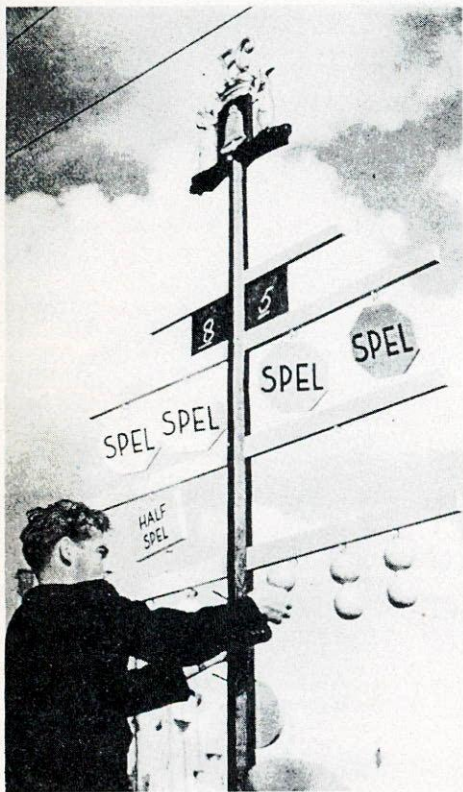

De zilveren PC-bal

Wat ook opviel was: geen hoge omheiningen, geen politiehonden, geen vechtpartijen in het veld (hooguit erbuiten). Kortom een gezellig bijeenzijn van oud en jong, mannen en vrouwen, allen genietend van echte sport. Puur volksvermaak in de goede betekenis van het woord. Waar vindt men dat nog tegenwoordig? In ieder geval jaarlijks op de vijfde woensdag in juli (dit jaar 3 aug.) bij de PC in Franeker!

Wim Heij

Wie zich in het verleden van het kaatsen wil verdiepen kan terecht in een heus kaatsmuseum dat is ondergebracht in het „Coopmans-hûs” aan de Voorstraat in Franeker. Het bekendste boek over de kaats-sport is „Kaatsen in Friesland” van de hand van ds. J. J. Kalma, een uitgave van Wever te Franeker.

Op de telegraaf wordt de stand aangegeven

rijdt. De koning draagt dan nog één keer de zilveren bal. Sinds 1971 rijdt de hele koningspartuur mee in het rijtuig.

Populair

De kaatssport mag zich in Friesland nog steeds in een grote populariteit verheugen. Als we de kenners mogen geloven komt dat niet, omdat er nu betere kaatsers zijn dan in vroegere tijden. Integendeel zeggen de oudere kaatskenners. Waardoor komt het dan wel dat de kaatssport, in tegenstelling tot bijv. de voetbalsport, nog steeds zoveel mensen trekt? Als niet-ingewijde in deze sport durf ik deze vraag niet te beantwoorden. Wel wil ik persoonlijk zeggen waarom de PC mij zo aanspreekt.

Grafsteen, met volle telegraaf, van Ids Roukema (PC-koning in 1923)

voetbal: 't doel heiligt de middelen

Bericht uit de bajes (2 en slot)

Aad Wijsman (lichting 80/2) weigerde op 20 maart 1981 kernwapens te gaan bewaken (site-wacht). Hij werd op 1-7-81 door de krijgsraad in Arnhem veroordeeld tot een straf van drie weken voorwaardelijk. De auditeur-militair en ook Aad tekenden hoger beroep aan bij het HMG. Het HMG zette op 21-10-81 de straf om in drie weken onvoorwaardelijk. Aad diende een cassatieverzoek in bij de Hoge Raad, dat echter werd verworpen. Ook zijn gratieverzoek bij de Koningin werd niet ontvankelijk verklaard, waarop Aad moest gaan brommen. Van 21 februari tot 13 maart verbleef hij in de gevangenis De Raam in Grave. Zijn ervaringen daar schreef hij voor EGO-lezers op. Hier het laatste van zijn twee artikelen. Het eerste verscheen in het aprilnummer van dit jaar.

Vrouwen voor Vrede

De tweede week in de gevangenis, waar waren we gebleven? Ja bij woensdag. Op die avond kwamen een aantal mensen van Vrouwen voor Vrede (voor het eerst in het bestaan van gevangenis De Raam) naar de bajes om i.s.m. de dominee een avond te houden over oorlog en vrede. En dan voel ik me natuurlijk als een vis in het water. Het werd een hele goede, maar toch ook wel een gespannen avond, omdat er een persoon aan de discussie deelnam die in Indonesië in de jaren vijftig daar wel het een en ander heeft moeten meemaken. Maar ik voelde me na die avond prima. En dat bleef zo, tot vlak voor mijn vertrek. Ik heb me geen moment verveeld. En wat werkelijk bijzonder was, werd de tweede zaterdag. Terwijl de

meeste gevangenen aan het zwemmen waren, zat ik heerlijk in het studiezaaltje te lezen, brieven te schrijven, of speelde ik in de kerk op mijn sax, totdat het eten werd geblazen. En na het eten kwamen er vijf vrienden. Koek en gebak mogen niet door gasten worden meegebracht, dus nam ik het zelf mee. Bastognes, sigaartjes en frisdrank. En ja hoor, ik kon mijn vrienden als gasten verwelkomen, en doen alsof ik „thuis” was, en we hebben over van alles en nog wat gesproken, zonder al te zeer te spreken over de bajes zelf, want dat was niet nodig, mijn vrienden voelden dat van zelf aan. Later hoorde ik van anderen, dat ik het daar zo tof had. En dat was helemaal waar.

„Atoombom”

De brigadier kwam elke week met de

Graafse Courant. Want elke week stond er wel een stukje in over mijn verblijf in De Raam, of over activiteiten die er voor mij of door mij werden georganiseerd. Zo kwamen wij vrijdags uit het prachtige bos, de zon scheen, en wat staat daar voor de poort van de gevangenis? Een (na-maak) atoombom met daarnaast een aantal mensen, en op die mooie nepbom de spreuk „Hier kom je terecht, als je voor de vrede vecht”. Dat vechten, ja dat klopt niet, maar alla, dichterlijke vrijheid. Als het maar bij woorden blijft dan valt alles wel mee.

De hele dag stonden er aan de poort mensen om een soort sitewacht te lopen. Ik ging later naar het hek, dat ongeveer twintig meter van de poort staat. En floot mijn favoriete lied. Maar ze hoorden het niet. Jammer dan. Maar wat zeiden mijn medebewoners? Kom op, staan ze er nog? Dan zullen we nog eens gaan kijken. En ja hoor, na goed fluiten hadden de „atoomwachters” het door. Uiterst ongedisciplineerd liep er één, ondanks het bordje verboden voor onbevoegden, de poort door en gaf me een hand. Toen kwam de brigadier even langs en moesten we weer naar binnen. Maar het waren toch prachtige momenten. Het meisje dat bij de „bom” was blijven staan zwaaide ook. Ze was, vanuit de verte gezien, wondermooi.

Ook een hele lieve vrouw stond in de bajeswinkel en zorgde voor allerlei dingen. Ze had nog nooit van Vrij Nederland of van Hervormd Nederland gehoord, maar ze ging die bladen toch voor mij in Grave halen. Hervormd Nederland was echter in Grave niet te koop, dat verandert hopelijk ooit nog eens. Alle gesprekken met haar waren heel leuk, rustpunten om de verveling buiten de poort te houden.

Gevangenis De Raam in Grave

Overpeinzingen van een afgezwaaide soldaat

De ouwe poeptijd

Weinigen onder u kennen deze tijd. Ik wel. De ouwe twee. Waar het hier om gaat, is een bepaalde houding ten opzichte van de dienst. Het eind is in zicht, men is er bijna vanaf, het hoeft allemaal niet meer. De puntjes worden niet meer op de i gezet en in enkele reddeloos verloren gevallen, laat men de i óók nog weg. Ik ken een soldaat, die de i door drie ruiten heeft gegooid en de legerleiding vond dat dit toch wel te dol werd. Hij heeft drie dagen zwaar gekregen.

Ook hier speelt zich bovenstaand fenomeen weer af, nu in omgekeerde zin. Het gewone burgerleven herkrijgt haar charme en wordt in diepere zin gewaardeerd. Vandaar dat deze ouwe poeptijd als bevrijdend wordt ervaren. Tussen deze twee stadia ligt een onduidelijk vlak, met het meest belangrijke facet: de afstomping. In de eerste plaats; je hebt alles al gezien en gedaan en wanneer je iets anders wilt doen – in het midden gelaten wat – dan zorgt de krijgstuicht er wel voor dat je in het ga-reel blijft.

Het moet een militaire escapade zijn. Ten tweede treedt er het verschijnsel „indifferentie” op, dat betekent, dat het je geen zak meer uitmaakt wat er gebeurt.

Bij de Pantserinfanterie kan dit het best omschreven worden door: Pantserstorm. Er ontstaat een leegheid, die niet door bier, films of kaarten valt op te vullen. Soms wordt dit nog versterkt door iets

anders. Maar dat is per onderdeel verschillend.

Hier en daar tref ik in een donker hoekje een huilende soldaat aan, die het weer te kwaad heeft gekregen. Als ik hem dan vraag wat er aan de hand is, staat hij op, droogt zijn tranen en loopt glimlachend weg. Ik heb iets goedgemaakt.

(Uit: In memoriam lichting-2 van Emile van Paridon, verzameld door Paul Vonk)

De laatste week

Op maandag kwam er weer een nieuwe lichting gestraften binnen. Dus even kennis maken, en alle mogelijke vragen beantwoorden, opdat zij het ook snel naar hun zin zouden hebben. Er zaten leuke mensen bij. Ik mocht die derde week corveediensten doen. Samen met Willy, mijn maat van het eerste uur, en iemand die met een type-machine binnengekomen was, om een boek te schrijven. Dat was een prima kerel. We hebben die derde week weer van alles gedaan. Hard gewerkt. Ik heb toen zoveel geschreven, dat ik mijn dagboek van twintig geschreven pagina's terug moest brengen tot vijf

om het niet te lang voor EGO te maken. (En we hebben het nog met een kwart ingekort; sorry Aad. Red.)

Op de laatste vrijdagavond had ik een langdurig gesprek met een brigadier. Over het feit dat hij blij was dat er een bewaakster in De Raam werkte, hetgeen volgens hem er toe bijdroeg dat grove seksistische scheldwoorden niet meer werden gebruikt. Dat het er ook allemaal veel menselijker toeging nu zij er was. En over het feit dat er zoveel bezuinigd moest worden in het gevangeniswezen, en dat daardoor de noodzakelijkste veranderingen niet doorgevoerd zouden kunnen worden. Zo hadden ze van het ministerie boeien gekregen, waar ze niet om gevraagd hadden. En ook een „fiets”: een bed, waarop een gevangene vastgebonden kon worden en waarop hij zich dan niet kon bewegen. Ook al zo'n ongevraagd „kadootje” van Justitie. Of ze hun geld niet beter kunnen besteden. In De Raam hadden ze daar niet om gevraagd en het ook nooit noodzakelijk geacht. En dat er door dit beleid helaas voorlopig geen gemengde (vrouwen en mannen) gevangenis zou komen.

Dienstplicht voor vrouwen

Later hoorde ik dat op een partijkongres een motie aangenomen werd dat ik vrijgelaten moest worden. Maar die partijgenoten namen ook een motie aan waarin dienstplicht

voor vrouwen niet zou worden ingevoerd. Dus de instandhouding van het huidige seksistische systeem. De mannen voor het land door de modder kruipen, en de vrouwen thuis de boel laten verzorgen. Afschaffing van het leger gaat alleen dan als je eerst het leger humaniseert, zodat een ieder over het funktioneren van een instituut niet alleen een theoretiese, maar ook een praktische mening heeft.

Een ander belangrijk argument om dienstplicht voor vrouwen in te voeren is het feit, dat bij de huidige grote jeugdwerkloosheid vrouwen daardoor afhankelijk worden gemaakt, terwijl jongens een (weliswaar honger)loon krijgen, maar na dienstdienst in ieder geval recht hebben op een uitkering bij werkloosheid. Daarom stel ik voor de dienstplicht in te korten tot zeven maanden, en dan zowel jongens als meisjes het vuile werk samen te laten opknappen, opdat dat ►

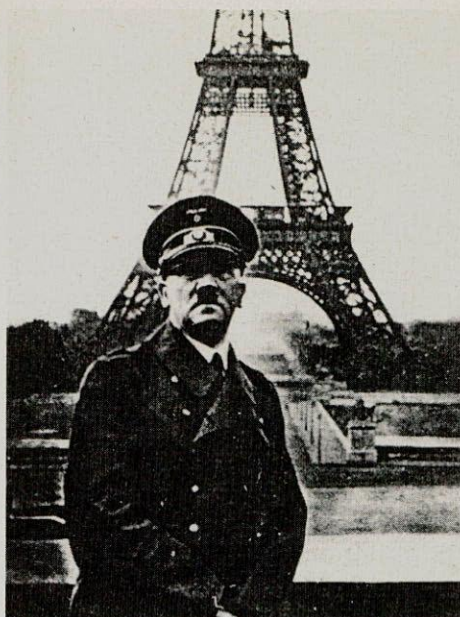
mam, maak jij je nog op voor een aktie

boeken bladen brochures

Hitler

De afgelopen jaren is er al een duidelijke toename te konstaten geweest van Tweede Wereldoorlog-uitgaven. Dit jaar, vijftig jaar na het aan de macht komen van Hitler, heeft deze lijn zich alleen nog maar voortgezet. Niet onmogelijk is dat uitgevers, gedreven door een gunstig klimaat, wat minder kritisch zijn geworden op datgene wat ze uitgeven. Ik kan het anders moeilijk verklaren waarom Omega Boek tot een herdruk is overgegaan van Bullock's biografie over Hitler uit 1952. Dit wekt des te meer bevreemding als men bedenkt dat Bullock zijn studie in 1962, n.a.v. het bekend worden van nieuwe feiten, grondig wijzigde. Hoe gezaghebbend de Britse histori-

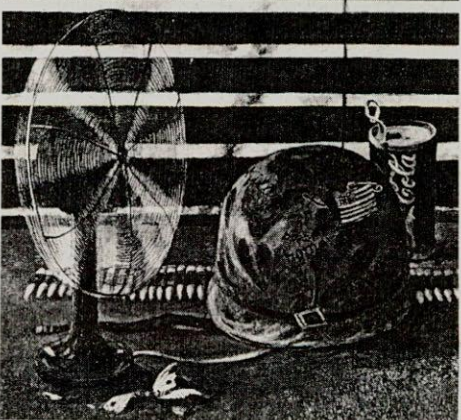

cus Bullock ook moge zijn, hoe lezenswaardig en diepgaand zijn studie over Hitler ook is, toch is het onbegrijpelijk dat er nu een Nederlandse vertaling is verschenen van deze eerste, verouderde, uitgave. Ook al blijft deze studie van Bullock zeer onderhoudend (niet het minst door zijn koele schrijfwijze) toch ontgaat mij volstrekt de zin van deze heruitgave. „Hitler. Leven en ondergang van een tiran” door Alan Bullock verscheen bij Omega Boek, Amsterdam. Prijs f 45,-.

Infanterie in Vietnam

In „En als ik morgen sterf...” vertelt Tim O'Brien het verhaal van een Amerikaans infanterist in de jungle van Vietnam. Het is het verhaal waarin alle facetten van een oorlog worden belicht: stervende kameraden, hinderlagen, mijnen, angst enz. Kortom niet alleen het verhaal van Tim O'Brien, maar het verhaal van

Tim O'Brien En als ik morgen sterf...

duizenden Amerikanen die destijds in Vietnam aan de oorlog hebben deelgenomen. Toch onderscheidt dit boek zich van vele andere Vietnam-verhalen.

Reeds in het begin van het boek ont-popt O'Brien zich als een scherp waarnemer. Zijn indrukken over zijn eerste en voortgezette opleiding op Fort Lewis zijn erg raak getekend. Dat het boek diepgang heeft blijkt uit de vele vragen waarover O'Brien filosofeert in zijn boek.

Waarom storten mannen zich in een oorlog die de hunne niet is? Wat is angst? Wat is moed? Wie is er eigenlijk moedig of laf? Allemaal zeer zinnige vragen. De betere oorlogsroman!

„En als ik morgen sterf...” door Tim O'Brien werd uitgegeven door Het Wereldvenster te Bussum. Prijs f 29,50.

Geruisloos verzet

Over sociale weerbaarheid en geweldloze verdediging is de afgelopen jaren al het een en ander verschenen. Toch is het boekje „Geruisloos verzet” een welkome aanvulling, omdat het gaat over een geweldloze vorm van verzet tijdens de Duitse bezetting ('40-'45). En daar is vrij weinig over bekend. Het is de geschiedenis van een, onder de naam TD-groep (Tweede Distributie stamkaart), over het gehele land actief opererend netwerk van verzet plegende ambtenaren.

Het verzet, ontwikkeld in Leusden bij Amersfoort, bestond uit het administratief knoeien om m.n. Joodse onderduikers uit de bevolkingsregisters te doen verdwijnen. En dus uit handen van de Duitsers te houden. Zolang de Duitsers steunden op de medewerking van Nederlandse ambtenaren (tot september 1944 was dat het geval) funktioneerde dit verzet uitstekend. Op het eind van de oorlog, toen de Duitsers de tactiek van de verschroeiende aarde gingen toepassen en hun maatregelen buiten het ambtenarenapparaat om namen, was het verzet van de TD-groep weinig effectief meer.

Toch heeft het werk van deze TD-groep van veertig jaar geleden nog steeds actuele betekenis als zijnde een goed uitgewerkt voorbeeld hoe een vreemde overheerser ook bestreden kan worden.

„Geruisloos verzet” door Hans Buitter en Ignace de Haes werd uitgegeven door De Horstink te Amersfoort. Prijs f 7,50.

Mannen rond Reagan

De Amerikaanse journalist Robert Scheer wilde wel eens weten hoe de leiders van zijn land denken over een kernoorlog. Het resultaat van zijn bevindingen, gebaseerd op vraaggesprekken met hoge functionarissen en politici, beschrijft hij in zijn boek „Het huidige gevaar” met als ondertitel „De opkomst van Reagan en het comité on the present danger”.

► vuile werk later overbodig zal worden gemaakt.

Vrij

Ja, en dan breekt het uur aan, waarop ik afscheid neem. Ik ben moe bij het vertrek. Aan de poort staan ongeveer zestig mensen op me te wachten. Om me te verwelkomen in de „vrije” wereld. Het was heel attent van hen. Pannekoeken eten in oud Grave met een aantal vrienden en met een andere site-weigeraar (Jaq Bakx), even op mijn sax Grandola villa Morena spelen, wat allerbelabberdst ging (haast is altijd een slechte inspiratiebron) en dan naar de bus.

Samen met de anti-atoombommars organisatoren van 't Harde naar Arnhem, en dan lekker alleen in de trein verder naar Leiden. Heerlijk die momenten van vrijheid op het station Utrecht, wachtend op de trein naar Leiden. Dat moet je voelen, als een gevangene (Breytenbach) zegt, wat het is om op de hoek van de straat een kopje koffie te mogen drinken. In vrijheid.

In Leiden word ik opgewacht door vrienden, de koffers worden naar mijn kamer gedragen, en een twintigtal mensen stellen allerlei vragen. En ik maar vertellen. Maar ik ben hondsmoe. Gelukkig – mijn kamer staat werkelijk vol met gekregen bloemen – kruip ik later, nadat de laatste gast is vertrokken, onder de dekens. Voldaan, ...en vrij!

Aad Wijsman

vaste prik

EGO: op het scherp van de rede

g.v.: barbertje moet hangen

soldaat: loopbaan

kernproef: hazewind

officieren: wijsneuzen

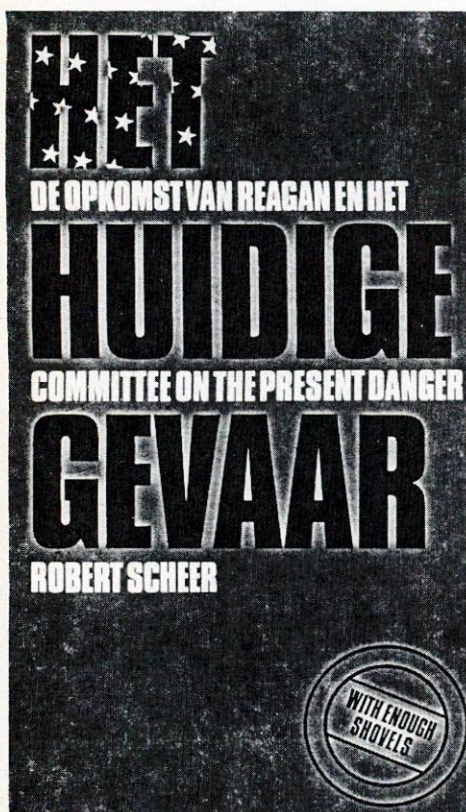
bezuurde regen

ook een raket wil vooruit

Nederland: bergingsmaatschappij

EGO: de binnenkant van het gelijk

Een onthullend boek. Misschien wel het meest onthutsende interview in dit boek is dat met de plaatsvervangend onderminister van defensie T. K. Jones. In dit vraaggesprek zegt Jones er in te geloven, dat de V.S. een kernoorlog kunnen overleven, zelfs dat men in staat is zich binnen 2 à 4 jaar weer helemaal te herstellen van zo'n ramp. Deze visie wordt ingegeven door Jo-

nes' simpele opvatting hoe te handelen als de bom valt: „Graaf een gat, bedek dat met een paar deuren en gooi er dan een laag modder overheen (...) het is de modder die het hem doet (...) als er genoeg schoppen voorhanden zijn overleeft iedereen het”.

Beangstigend is dat de visie van Jones typerend is voor het denken van hen die de regering Reagan uitmaken, aldus Scheer.

„Het huidige gevaar” door Robert Scheer werd uitgebracht bij de uitgeverij Jan Mets te Soest. Prijs f 21,50.

Prins Bernhard

De Nederlandse thriller-schrijver Tomas Ross (ps. van Willem Hogendoorn) heeft een thriller geschreven naar aanleiding van de Lockheed-affaire: „Van koninklijke bloede”. Korte inhoud: Al weer enige tijd is het rumoer geluud rond de Lockheed-affaire en Prins Bernhard neemt deel aan een conferentie van een vliegtuigkonsortium in Brussel. Zijn zeer geheime stukken worden gestolen. De uit vroegere boeken van Ross bekende BVD-agent Martin Finch krijgt opdracht de stukken op te sporen. Al spoedig blijkt dat Finch niet de enige is die jacht maakt op de verdwenen stukken. Na een tocht door een aantal landen komt de Lockheed-affaire weer om de hoek kijken o.a. de smeergelden die prins Bernhard zou hebben ontvangen en zelfs zijn Parijse vriendin ontbreekt niet.

Een uitstekend geschreven thriller in een weinig origineel „jasje” (het omslag toont een geknakte witte anjer met een kroontje).

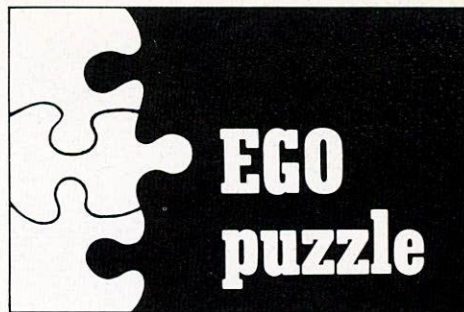
„Van koninklijke bloede” door Tomas Ross werd uitgegeven bij Van Holkema en Warendorf te Bussum. Prijs f 21,50.

Vergeeten soldaat

In het februari-nummer werd in deze rubriek aandacht besteed aan de ongelofelijke oorlogsavonturen van de Nederlander Jan Montijn. In „De vergeten soldaat” beschrijft de Elzasser (vader Fransman, moeder Duitse) Guy Sajer zijn verhaal dat minstens zo indrukwekkend is als dat van Montijn.

Sajer was nog geen 16 jaar toen hij in 1942 verplicht werd het Wehrmacht-uniform aan te trekken om vervolgens de oorlog te worden ingestuurd. „Ik trouwde met de oorlog omdat er niets anders bestond toen ik de leeftijd bereikte om verliefd te worden”, verklaarde hij in het voorwoord. Als hij na drie oorlogsjaren terugkeert, weet hij beter dan wie ook wat oorlog is. Achtereenvolgens maakte hij de grote veldslagen mee in de Oekraïne, de overtocht over de Dnjepr en de terugtocht naar Hannover.

Daar wordt hij gevangen genomen door de Engelsen en na korte tijd (vanwege zijn Franse vader) naar

Het maart- en aprilnummer leverden ook samen onvoldoende goede oplossingen op voor een prijsuitreiking, maar met mei erbij zullen er in het augustus/septembernummer vast wel weer winnaars te melden zijn.

Hieronder een puzzle, waarin horizontaal en verticaal dezelfde woorden moeten worden ingevuld. De omschrijvingen luiden:

1 okkernoot; 2 plaats in België; 3 hoofdversiering; 4 steken in de mond.

1		2		3		4
2						
3						
4						

Stuur de oplossing van de puzzle voor **10 augustus a.s.** naar: EGO-redactie, Coornherthuis, Oranje Nassalaan 71, 3708 GC Zeist. Vergeet niet de voorkeur voor een boeken- of platenbon te vermelden.

Frankrijk teruggestuurd. Hij wordt onmiddellijk ingelijfd in het Franse leger en neemt in 1945 deel aan de reusachtige overwinningssparade in Parijs. 'n Goede zaak dat deze aanklacht tegen de oorlog nu in een goedkope pocketeditie is verschenen. „De vergeten soldaat” van Guy Sajer werd uitgegeven door Hollandia te Baarn. Prijs f 9,90.

Wim Heij

